

*Справами завоюй право інших
навчати собі на славу.*

Себастьян Брант

Іван Сміян

МОЯ ІСТИНА

(актова промова 90-річного старця)

Давно в труні Тарас і Костамара,
Грабовський чемний, лагідний Плетньов;
Сивіє розум і холоне кров;
Літа минулі, мов бліда примара.

Та він працює, Феніксом з пожежу
Мотронівка народжується знов;
Завзяттям віє від його промов
І в очах відблиск молодого жару.

Він бере тупість і муругу ліню;
В Європі хоче ставити курінь,
Над творами культурників п'яніє.

І днів старечих тягота — легка,
І навіть в смертних муках агонії
В повітрі пише ще його рука.

Микола Зеров. Сонет «Куліш»

Тернопіль
2019

УДК 82-94
С 50

В авторській редакції

Дизайн обкладинки *Світлани Бедної*
Випусковий редактор *Маргарита Більчук*

Сміян І.
С 50 Моя істина (актова промова 90-річного старця) / І. Сміян.
— Тернопіль, 2019. — 80 с.

УДК 82-94

© Сміян І. С., 2019

Немає істини, крім наукової; поза наукою не можна, не зловживаючи, проголошувати слово «істина».

Ф. Дантек

I. ОГЛЯДОВЕ СЛОВО

Сказати, що життя складне чи просте — нелегко взагалі, а визначення життя людини, яка пов'язала себе з науковими пошуками, може бути лише індивідуальним. Я працював у двох науково-дослідних інститутах, в одному вузі, спілкувався з численними працівниками інших НДІ та вузів, і помітив, що більшість з них вважають науково-дослідницьку працю важкою, надзвичайно важкою. Більше того, з їх слів, мені вважалось, що ця праця (творча праця) для них була обтяжливою. І для себе я робив висновок: якщо ця робота для них обтяжлива, то вони вступили не в свій город і їхні науково-дослідницькі пошуки не прикрашають життя, а, навпаки, пригнічують...

Що ж до мене, то пошуки та фантазії мене не покидали з тих дитячих років, коли я почав виганяти на пасовисько свою Зорьку (корову). Часу було багато: від сходу до заходу сонця. Не стільки пошуки, скільки фантазії долали мене. Безумовно, кожний пастушок мріяв знайти найкращу ділянку для своєї корови, де вона змогла б вгамувати свій непомірний апетит; знайти таку лозину та змайструвати такий батіг, які діяли б на корову якнайшвидше, найдієвіше, коли вона попрямує в «шкоду» (пшеницю, буряк, кукурудзу...). А коли ти сам на сам із коровою і біля тебе немає друзів, то тебе опановують фантазії: фантазії про вічне літо, фантазії про швидкий ріст трави, фантазії про пташок, які говорять, фантазії про можливість конструювати агрегати, які одночасно могли б літати, плавати по воді та пересуватися по землі, фантазії про можливість усе робити «за моїм велінням і хотінням»...; спроба складати вірші... Втомлений, пізно ввечері я лягав спати з усмішкою: чи то у зв'язку з вдалою грою зі своїми товаришами, чи то у зв'язку зі змайстрованою цівкою-поливайкою, чи то у зв'язку зі знайденою гарною зеленою поляною, чи то...

Одним словом, моя праця ще з дитячих років приносила мені задоволення прожитим днем і бажання творити щось нове завтра. Непомітно, але чудово на мене діяли різноманітні прояви природи. Сьогодні я можу стверджувати, що є два періоди в житті людини, коли природа, її прояви найбільш виразно діють на людину: дитячий та старечий вік. Причому ця дія настільки органічно пов'язана з життям, що її людина (дитина, ста-

рик) ніби й не помічає. Теплий літній дощик у мене не викликав ніяких турбот, він лише сприяв появі веселої усмішки, радісному відчуттю росту та розвитку всього живого: трави, дерев, огородини та й самого себе. Мені здавалося, що чим більше я перебуваю під дощиком, тим швидше підросту... Я завжди в дитячому віці ловив краплини дощику ротом і насолоджувався цим різновидом води (а їх понад 40). У мене немає меж спогадам про спілкування з проявами природи в дитинстві. Що ж може бути більш привабливим, аніж, коли

СМІЮТЬСЯ ДІТИ

Сміються діти — і душа радіє,
Ясніє небо — і цвітуть сади.
Сміються діти — отже, є надія,
Що буде щастя і життя завжди.

Я так люблю, коли сміються діти,
В них іскорки спалахують в очах.
Тож гарна є причина порадіти,
Бо в душах спокій і відсутній страх.

Сміються діти. То ж життя вирує,
І хлібом заколосяться поля,
І щастя промінцями заструмує,
І зацвіте від радості Земля.

Надія Красоткіна

II. ПРОСТОРИ ДИТИНСТВА ТА МОЛОДОСТІ

Contentum esse suis rebus maximae sunt (certissimeque) divitiae [Бути задоволеним своїм становищем — найбільше (і найнадійніше) багатство]. Ось це я хотів сказати сам собі... Я задоволений своїм становищем був учора, задоволений й сьогодні... Тому що моєму

Сердцу милы:
хозяйтвенная жена;
послушный сын;
молчаливая невестка;
юноша, который любит поговорить со стариками...
(багато крапок це вже я поставив — І. С.).

Хуан Юнь-Цзяо (XVI–XVII ст.)

І все це я маю. А тому лише у свої 90 років усвідомив, який я багатий... Лише таке багатство приносить щастя людині, щастя рівноваги та спокій, приємне сприйняття оточуючого та щоденне піднесення від праці...

Але іноді надходять думи, що

Ще пахне сіно. Ще рояться оси.
Ще у дуплянках солодко медам.
А вже вночі навшпиньки ходить осінь
І полум'ям жоржин задмухує садам.

Ліна Костенко

І в такі часи відбувається особливе впорядкування неспокійних дум про вчора, сьогодні і завтра.

Про вчора, про дитинство. Не дивлячись на маленькі і великі недоречності, дитинство в моїй уяві сьогодні, як

САДОК ВИШНЕВИЙ КОЛО ХАТИ

Хрущі над вишнями гудуть... Це бувало в ту пору, коли вишні в цвіту. Молоденькі вишеньки стоять тоді, мов до танцю зібралися: руки в боки, зелен-листячком прицяцькувалися, пучечками білих квіточок закосичились. А старші вишні в ті дні і в ті вечори красуються, як статечні молодиці у свято: по дві, по три зібравшись, багатозначно шепчуться про щось, лукаво усміхаються, заквітчаними верхівками загадково похитують, простягають, не криючись, білоквіті, рясноцвітні віти до сонця, мліють від щастя.

Але ще раніше, на кілька днів раніше, ніж вишні, почали цвісти в Лук'янівці (Білці — моє село — І. С.) черешні. Ну, це неможливо ні описати, ні малювати. Це вже казка. Вони височіли, ті славетні лук'янівські черешні, либонь, у кожному дворі — і над шляхом, і вглибині, аж за будівлями, красувались як де поодиночі, а як вишикувавшись у ряд понад ровами, ще й за руки, як вірні подруги, взявшись; прикрашали схили крутоярів і западини в ярах, здіймалися могутні й розложисті, над левадами, що оточували село зеленим кільцем, особливо якщо дивитися на Лук'янівку з того шляху і з тих путівців, що від Ківшоватки та від Станишівки.

А коли вони розквіталися, коли вкривалися цвітом так, що зелен-листячко на гілках просто без сліду зникало в мареві білоцвітних пелюсток, хотілось, дивлячись на них, або безтямно кричати від радощів, або співати, або, навпаки, мовчки залякнути на одному місці і не спускати захопленого погляду з того дива-чуда. Тоді про них говорили: «Як молодком облити». А сказати щось виразніше не міг ніхто: не знаходилося таких запашних та кучерявих слів (О. Левада).

Але були часи, коли з'являлися в моєму дитинстві

СЛЬОЗИ — ПЕРЛИ (уривок)

Сторононько рідна! Коханий мій краю!
Чого все замовкло в тобі, заніміло?
Де-не-де озветься пташина несміло,
Немов перед бурею в темному гаю,
І знову замовкне... як глухо, як тихо...
Ой лихо!

Ой, де ж бо ти, воле, ти зоре тасмна?
Чому ти не зійдеш на землю із неба?
Осяяти землю безщасную треба!
Ти бачиш, як все в нас покрила ніч темна?
Ти чуєш, як правда неправду скрізь бере?
Ой горе!

О люде мій бідний, моя ти родино,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
Палають страшні, незагойні рани
На лоні у тебе, моя Україно!
Кормигу тяжку, хто розбить нам поможе?
Ой Боже!

Коли ж се минеться! Чи згинем без долі?
Прокляття рукам, що спадають без сили!
Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле!
Ой леле!

Леся Українка

Голодомор (геноцид українського народу) в перший рік-півтора мого усвідомленого життя (доросла людина пам'ятає свої життєві пригоди лише десь з трьохрічного віку) був у розквіті...

Украдене щастя, мільйонів народу,
Роками убите сховали в пітьмі,
В кайдани одягнену били свободу,

Впивалися кров'ю ці нелюди всі.
Красу розіп'яту на глум всьому світу,
Мовчали, не бачили вбивства і біль,
Коли умирали від голоду діти,
Збираючи крихти, черствий їли хліб.
Із вільних людей готували покірних,
Служити системі, що стверджує зло,
В батьків забирали майбутнє і віру,
Рабами робили наш рідний народ.
Добро розпинаючи, кидали в ями,
Усіх замордованих рідних людей,
Згубили життя, ненароджені мами,
Земля без усмішок маленьких дітей.
І болем це ріже на серці мов рану,
Їх долі і мрії, їх безлічі душ,
Я все пам'ятаю — молитвою стану,
За правду якою я лише живу.

24.11.12 <http://www.poetryclub.com.ua/getpoem.php?id=379995>

Я ще не знав тоді про «народні бригади», які відбирали в кожного селянина не хліб, а кожную зернину жита чи пшениці, проса чи гречки... Про уповноважених і «трійку», які вирішували чи українському селянину помирати від голоду в себе в хаті чи на подвір'ї; чи в Сибіру, чи біля Льодовитого океану; чи від кулі в тюрмі або «при спробі втечі»... Я ще не знав тоді, що існує батько всіх народів з оравою прихвоснів, доблестю яких була кількість знищених ними людей, в першу чергу українців. Знищення людей продовжувалося...

Как вы не держались бы стойко,
Отвергнув заведомый вздор,
Есть суд, именуемый «тройкой»,
Его предрешен приговор.

Не ждите, родимые, писем
И встречи не ждите со мной,
От совести суд независим,
За каменной спрятан стеной.

Он судит меня, незаконный,
Избрав роковую статью.
Безгрешный я, но обреченный,
Пред ним одиноко стою.

Запуганная и святая,
Прощай, дорогая страна.
Прощай, моя мама седая,
Прощай, молодая жена.

Родные вершины, прощайте.
Я вижу вас в сумраке дня.
Вы судей моих не прощайте
И не забывайте меня.

Залп грянул. Откликнулось эхо.
И каплют капли дождя,
И взрывы гортанного смеха
Слышны в кабинете вождя.

Расул Гамзатов

Це був період, коли слова Цицерона «Людина твій найлютіший во-рог» відповідав дійсності. Це був період, сутність якого не в змозі пояснити от уже багато десятиліть ні вчені, ні філософи. Але разом з тим, з людиною завжди була своя

ЗВЕЗДА

Светись, светись, далекая звезда,
Чтоб я в ночи встречал тебя всегда;
Твой слабый луч, сражаясь с темнотой,
Несет мечты душе моей больной;
Она к тебе летает высоко;
И груди сей свободно и легко...

Я видел взгляд, исполненный огня
(Уж он давно закрылся для меня),
Но, как к тебе, к нему еще лечу
И хоть нельзя — смотреть его хочу...

Михаил Лермонтов

У дитини, а так і у мене, в чотирьохлітньому віці (1933 рік), була відсутня критичність і самокритичність... Навіть її зачатків не існувало. Як у кожної дитини, у мене переважала мрійливість, фантазія... «Дитина творить образ чогось відмінного, гарнішого чи вищого, аніж звичайне життя. Дитя уявляє себе принцом, татом, лихою відьмою, тигром. Дитячі ігри — це не стільки удавана дійсність, скільки образне перетворення реальності» (Йоган Гейзінга). В ту пору голодомору я шукав в полові хоча б зернинку, а мріяв знайти багато зернинок, змолоти їх і нагодувати себе, сестричок, братиків, маму, тата... І уявляв собі не похмурі та зняковілі обличчя моїх близьких, а веселі, піднесені, енергійні... «Чого тільки не бачив я на самому лише небі! Хмарний світ був переповнений велетнями і пророками. Велетні і пророки невпинно змагались у битвах, і дитяча дума моя не приймала їх, впадаючи в смуток. Неспокій, рух і боротьбу я бачив скрізь — в дубовій, вербовій корі, в старих пенях, у

дуплах, в болотній воді, на поколупаних стінах. На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп. Все жило в моїх очах двоїтим життям, все кликало на порівняння, все було до чогось подібне, давно десь бачене, уявлене й пережите (Олександр Довженко).

Коли говорять і пишуть про важке й лихе дитинство — це неправда. Це лише уява дорослого про своє дитинство. Дитина, у всякому разі до 4–5 років, життя, яке б воно (дитинство) важке не було, сприймає лише у світлі барв веселки... «У дитинстві все було іншим. Світлими й чистими очима ми дивилися на світ, і все нам здавалося значно яскравішим» (Костянтин Паустовський). Я наводжу свій афоризм з цього приводу: найбільш щасливий той, хто в змозі сприймати життєві прояви вухами, очами..., мозком малої дитини! До цього я б додав: лише гарному поету прибутаманне дитяче мислення. Ось, наприклад:

ОБЛІТАВ ЖУРАВЕЛЬ

Облітав журавель
Сто морів, сто земель,
Облітав, обходив,
Крила, ноги натрудив.
Ми спитали журавля:
— Де найкраща земля?
Журавель відповідає:
— Краще рідної немає!

П. Воронько

Я пішов у 1 клас «дорослим», з трьохрічним трудовим стажем, у 8 років, 7 місяців і 20 днів. Цей стаж мені при обчисленні пенсії не зарахували, незважаючи на те, що я з 5 років і 6 місяців свого життя й до 16 років гнав пасти Зорьку на луки, яри і полонину. Не дивуйтесь, читачу, але більшої та кращої дружби, ніж зі своєю Зорькою, я не знав ні з ким. Дружба ця була постійна, вірна, з порозумінням...

Жила собі корова.
Скубла у лузі трави.
Була собі здорова,
Бо мала повне право.

Скубла траву у лузі,
І все собі раділа:
В природі має друзів,
І наче не без діла...

Носила вим'я гордо:
Корисна всім на світі.
І морда — наче ж морда,
Й телята — також діти...

Наталя Святокум

Крім того, у селянській багатодітній сім'ї, у якій я ріс, кожна дитина вже з трирічного віку мала свій обсяг роботи. Для мене це було: принести колодязну воду, дрова, соломі для грубки; сіно, соломі — для корови і теляти (зимою); нарвати зеленого зілля корові, теляті, кроликам, допомагати збирати осінній врожай; замітати двір... А вже з 14 років — косити траву та сушити її на зиму... Це була найтяжча фізична праця. Адже косити траву необхідно розпочинати разом зі сходом сонця...

І сьогодні я увесь в С. Єсеніні:

Я іду долиной. На затылке кепи,
В лайковой перчатке смуглая рука.
Далеко сияют розовые степи,
Широко синее тихая река.

Я — беспечный парень. Ничего не надо.
Только б слушать песни — сердцем подпевать,
Только бы струилась легкая прохлада,
Только б не сгибалась молодая стать.

Выйду на дорогу, выйду под откосы,
Сколько там нарядных мужиков и баб!
Что-то шепчут грабли, что-то свищут косы.
«Эй, поэт, послушай, слаб ты или не слаб?

На земле милее. Полно плавать в небо.
Как ты любишь доли, так бы труд любил.
Ты ли деревенским, ты ли крестьянским не был?
Размахнись косою, покажи свой пыл».

Ах, перо не грабли, ах, коса не ручка —
Но косою выводят строчки хоть куда.
Под весенним солнцем, под весенней тучкой
Их читают люди всякие года.

К черту я снимаю свой костюм английский.
Что же, дайте косу, я вам покажу —
Я ли вам не свойский, я ли вам не близкий.
Памятью деревни я ль не дорожу?

Нипочем мне ямы, нипочем мне кочки.
Хорошо косою в утренний туман
Выводить по долам травяные строчки,
Чтобы их читали лошадь и баран.

В этих строчках — песня, в этих строчках — слово.
Потому и рад я в думах ни о ком,
Что читать их может каждая корова,
Отдавая плату теплым молоком.

Про школу я мав уявлення, як про щось особливе, надихаюче, піднесене... Я не пам'ятаю, щоб хтось мені розповідав про школу. У мене було лише два моменти, які свідчили про школу: а) три старші сестри і брат навчалися в школі, і я спостерігав цей процес; б) мама довгими зимовими вечорами при каганці читала нам «Кобзар», з якого найбільше враження залишилося від «Катерини». Мама читала повільно, з чуттям, а ми всі плакали й плакали. Нам дуже шкода було Катерину та її синочка, у наших душах кипів гнів до москаля, який так глибоко образив Катерину, залишивши її. Читала мама й Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні». Доля Чіпки також викликала в усіх нас сльози співчуття. У хаті багатодітної бідної, дуже бідної сім'ї (це в нас) був і Шевченко, був і Панас Мирний... А як тепер?

До школи я пішов у піднесеному настрої, вона (школа) мені уявлялась загадковою далечиною... Так воно й було. Пізнання букв, пізнання складів із двох букв, слів, першим серед яких було «мама»..., було для мене більшим відкриттям, аніж відкриття Нового Світу для Колумба... Щомиті я відкривав для себе щось нове. З нинішньої точки зору — я був великим вченим. Тим більше, що моя вчителька була довершеністю та ідеалом. Вона в моєму житті посідала другу сходинку після Бога.

ПЕРША ВЧИТЕЛЬКА

Як мати до діток,
Як сонце до квіток,
Горнулась до класу вона.
І гарна, і люба,
І мила, і тиха
Учителька перша моя!..

Добріша, ніж фея,
Миліша, ніж мрія,
Світліша від сонця вона!..
У світі єдина,
У серці одна —
Учителька перша моя!..

О. Шишуліна

До четвертого класу я вважав, що їй (вчительці) не притаманні звичайні людські фізіологічні відправлення. До школи я завжди йшов з радістю, я чекав занять у школі... Готувався до них із піднесенням та бажанням зробити все якнайкраще. Такий стан оволодівав мною і тоді, коли я навчався в фельдшерсько-акушерській школі та в медичному інституті. Це чудовий людський стан: він був постійним, його кольори змінювалися, смутку та журби він взагалі не допускав до душі та тіла. Коли сьогодні я аналізую причини свого чудового стану під час навчання, то звертаю увагу на таке: 1. Увесь час канікул я працював, у тому числі у вихідні дні. Працював переважно на фізичному фронті. Без обмежень у часі — від світанку до заходу сонця. Завжди хотілося поспати. А тому похід у школу, технікум, інститут завжди асоціювався з тривалим відпочинком. Перший день занять — це найліпше відчуття спокою та рівноваги організму. 2. Перший день занять — велика гама вражень від зустрічі зі знайомими і незнайомими однолітками, вчителями... 3. Перший день занять — це цілковита зміна фізичних і духовних відчуттів навколишнього середовища. 4. Перший день занять — це надія на вдосконалення своїх духовних, моральних і фізичних можливостей. 5. Перший день занять — це поглиблений політ мрійливості, політ у радужне майбуття.

Хто цього не відчув в дитинстві в молодості, той (це моя суб'єктивна думка) не відчув повноти й дорослого життя.

Але вже необхідно продовжити хронологію свого життя. Після закінчення сьомого класу в с. Білка (моєму рідному селі) я стаю студентом (чи учнем) Сумської фельдшерсько-акушерської школи (1945 рік) — без гуртожитку (їх взагалі не було), зі стипендією, за яку на базарі можна купити одну хлібину. Але радість моя не мала меж. Я й підскакував, й сміявся, я й крутився... І я можу сказати, що песимісти кажуть неправду,

що в житті мало, а то й не буває щасливих миттєвостей. Їх багато, дуже багато, їх не перелічити.

Моє обґрунтування вибору медицини було просте: наслідування брату, який закінчив Охтирську фельдшерсько-акушерську школу в 1938 році, і вже в якості фельдшера (офіцер) служив на підводному човні Тихоокеанського флоту у Владивостоці (з 19 років). А в подальшому любов до медицини мені прищепили в цій фельдшерсько-акушерській школі (тепер коледж), любов без меж, любов без тями... Я не міг витримати відпустки, щоби з першого серпня 1948 року приступити до роботи, а тому за два тижня до серпня місяця я вже прибув до Будановського райздраввіділу Тернопільської області, де й отримав призначення на посаду завідувача фельдшерсько-акушерського пункту в с. Вербівці (як і брат, також у 19 років). Моя робота була цілодобовою, прийом хворих, обслуговування викликів, профілактична робота (обходи дворів, лекції, вакцинація дітей...). Я робив тоді більше, ніж сімейний лікар сьогодні: приймав пологи, оперував панариції, мастит, видаляв зуби... Обсяг роботи я визначав собі сам. Мені й сьогодні незрозуміло: чому я в той час не бачив різниці між фельдшером і лікарем? І все це я робив з великим ентузіазмом та любов'ю, моїй радості та піднесенню від наслідків роботи не було меж ... Удень я проводив прийом хворих, увечері та вночі на фурі (возі) або на своїх «двох» я діставався до хворих, щоб надати медичну допомогу або прийняти пологи. У мене ніколи не виникало запитань:

1. Коли я виплюсь? Це питання залишалося актуальним аж до 70–75 років, коли потреба в сні різко зменшилась. Чому? Тому що

Тебя с желаньем задушевым
Зову я, милый сон!
Приятно так без жизни жить,
Без смерти мертвым быть.

И. Гауг

2. Коли відпочинок? Та й чи потрібен він? Адже «Немає в житті такого часу, коли можна б було повністю віддатися в і д п о ч и н к у; зовнішні умови, а тим більше внутрішні також, якщо не більше, ніж у юності, необхідні з часом, коли ми старіємо» (А. Токвиль).

3. Чому в мене мізерна заплата? Можливо й тому, що багатство не завжди на радість.

Бедняк, судьбой довольный,
Богат вполне; но р о с к о ш ь, если даже
Ей меры нет, — ужасней и бедней,
Чем нищета, коль скоро мы боимся
Все потерять.

У. Шекспир

4. Чому мені ніхто не дає вказівок? Це явище рідкісне. Можливо, тому, що моя керівник (завідувачка районного відділу охорони здоров'я) пам'ятала слова Капіци: «Керувати — це означає не заважати гарним людям працювати».

5. Чому я на своїх двох ногах доставляю в свою аптечку медикаменти з районного центру?.. Мабуть, тому не виникало питання, що я вже тоді відчував, що фізичні навантаження та свіже повітря — запорука здоров'я людини. Я всім був задоволений. Сказати «задоволений» — це нічого не сказати. Радісне відчуття від отриманої роботи не покидало мене ні на мить. А люди поважали мене так, що я почувався ніяково. Я не ходив, я не їхав на фурі, я літав у лазурному небі.

А всё равно
Меня счастливей нету,
Хотя, быть может,
Завтра удавлюсь...
Я никогда
Не налагал(а) вето
На счастье,
На отчаянье,
На грусть.

Я ни на что
Не налагал(а) вето,
Я никогда от боли не кричу.
Пока живу — борюсь.
Меня счастливей нету,
Меня задутъ
Не смогут, как свечу.

Юлия Друнина

І тепер мені зрозуміло відоме: якщо письменник (поет) пише від душі, його твори читають з задоволенням, і навпаки. Отже, я все робив від душі, з любов'ю, з великою любов'ю, а тому наслідки моєї роботи були ефективними. А це —

НАЙВИЩЕ БЛАГО

... (6) Отож, про що нам кричать оте жадання і ота неспроможність, як не про те, що колись існувало в людині істинне щастя, по якому залишилися нам тепер знак і цілковито порожній слід, і що даремно людина силкується заповнити його всім, що її оточує, шукаючи у відсутніх речах допомоги, якої не дістаємо від присутніх, але вони тут не здатні зарадити, бо те нескінченне провалля може заповнити єдино предмет нескінченний і незмінний, себто один лише Бог.

(7) Він один є істинним благом людини. І відколи він її покинув, немає в природі нічого, що було б здібне заступити їй Його: зорі, небо, земля, стихії, рослини, капуста, цибуля, звірі, комахи, телята, звірі, лихоманка, чума, війна, голод, пороки, перелюбство, кровоблуд. І відтоді, як людина втратила істинне благо, все однаково їй може ним здаватися, навіть самознищення, хоч воно таке противне Богу, раціо й усій природі.

(8) Одні шукають це благо у владі, інші у цікавинах і науках, треті у любовстрасті.

(9) Інші ж, дійсно ближчі до нього, вважали, що це всезагальне бажане всіма людьми благо з необхідності не має міститися в якійсь окремій речі, яку може посідати тільки один і яка, коли її поділити, більше засмучує свого власника браком частки, котрої йому збуває, ніж його задовольняє посідання тієї, котра йому належить. Вони досягнули, що істинне благо має бути таке, щоб усі могли його посідати наразі без ущуплення і заздрості, й щоб ніхто не міг його втратити всупереч своїй волі, рація ж їхня в тому, що скоро це бажання природне для людини, бо з необхідності наявне в усіх і його не можна не мати, звідси вони висновують... (Блез Паскаль. Думки. — Київ, 2009).

І це ще один доказ того, що відчуттям щастя та радості я вдячний Господу Богу та всім з ким я спілкувався. І я переконався, що «Бог проявляється в кращих думках, в правдивості мови, в щирості поступка і духом своїм дає благоденствие і вічність миру» (Зендавеста).

ЗА ВСЕ ДЯКУЙТЕ (1 Сол. 5, 18)

Для мене найдорожче в світі —
Це книга Божих заповітів,
Що шлях вказала до Христа.
Хіба мовчатимуть уста?
Я грішник... Боже, Боже милий,
Господь, Ти — пісня, скеля й сила,
Бо Ти моїм спасінням став.

Ні, ні, мовчать не буду я!
Хвала Тобі за жертву Сина
Хай лине завжди безупинно!
Я б вмер в гріховності своїй,
Та спас Ти, визволив від гніту;
Хвала за кров святу пролиту,
Щоб жив я вічно, Боже мій!

За все я дякувати буду,
І свідчить всьому-всьому люду:
Христос — є суть і сенс життя!
Хвала тобі за хліб, за воду,
Повітря, сонце, за свободу,
За те, що я всього вінець,
Що я — дитя, а Ти — Отець.

Змовкає розум, слів нема...
Хвала Тобі за зиму й літо,
За аромат пахучих квітів,
За те, що день і нічка є,
Веселка в небі, місяць, зорі;
За всі дари землі і моря,
Бо все творіння те — Твоє.

Ти сиплеш сніг — земля дрімає
І жде пробудження весни.
Хвала Тобі за дощ рясний,
За теплі-теплі срібні роси,

За хор пташок дзвінкоголосий,
За спів соліста-солов'я,
За все хвалу складаю я.

Хвала за віру і любов,
Ти Сам вселив в мене надію
І я ніколи не жалію,
Що вибрав шлях тернистий — йти;
З Тобою йду не манівцями,
А віри твердої східцями,
Все вище й вище до мети.

Хвала Тобі за Дух Святий,
За всі Його дари і силу.
В Тобі все щастя, Боже милий!
В Тобі не знаю я тривоги
Завжди: в негожий день і мряку.
Прийми ж, прийми хвалу й подяку
За все, за все, мій вічний Бог!

Степан Коханець

За все дякуймо Господу Богу, мамі, тату, вчителям, всім добрим людям! А особливо чітко залишається в пам'яті

МАТЕРИН (краще — мамин — І. С.) ЗАСІВ

Весна мовби підняла вище та розпросторила на всі боки небо. Сонце й собі підхопилось, аби просочитися в найнепрístupніші чагарники жовтогарячим промінням. А приводила весну мати своєю тихою мудрою піснею. Мати кликала її на город до набрунькованих кущів, причепурених грядок, до всього, що насіяла, на що сподівалася, чим жила.

І для мене то було єдине, неподоланне, нерозривне — мати і земля. Отак зроду-віку, від сотворіння, відтоді, як сонце стало на обрії, вони були разом у цій зруйнованій роками взаєморадості. У нескінченній, досконалій і жаданій роботі.

І природа відгукувалася на її пісню. Земля в ту мить прагне відчувати ніжне, нічим не захмарене довір'я. І надія не боїться болючої втрати. Так споконвіку в житті велось. Стелився синявою барвінок, вигойдувала свою казку сон-трава, і нев'януча рута щедро висипала в дарунок материній лебединій вірності. Була ж їй до пари земля-годувальниця. Без маминих

рук не могла зазеленіти, укритися чаром гордого і п'яного цвітіння. Може, тому улюблена пора для матері — засівання.

Здала чи зблизька бачу її невтомну, клопітну, добротворну. Бачу, як сіє. Як владарює над землею. Як перемішує її з добрим ласкавим сонцем.

То сіє добро материнська пісня. Материн засів не забути довіку (М. Сингаївський).

Так сталося, що напередодні відходу до Всесвіту мами я спілкувався з нею, перебуваючи в службовому відрядженні в Києві. Більш хвилюючих і сумних хвилин я не знав ніколи у своєму житті. Я відчував, що вона покидає нас, але не думав, що це станеться вже завтра. Я плакав, гірко ридав... Це відчуття незворотності залишається зі мною й сьогодні.

Неужели мы заперты в замкнутый круг?

Неужели спасет только чудо?

У меня в этот день все валилось из рук

И не к счастью билась посуда.

Ну, пожалуйста, не уезжай

Насовсем, — постарайся вернуться!

Осторожно: не резко бокалы сближай, —

Разобьются!

Рассвело! Стало ясно: уйдешь по росе, —

Вижу я, что не можешь иначе,

Что всегда лишь в конце длинных рейс и шоссе

Гнезда выют эти птицы удачи.

Но, пожалуйста, не уезжай

Насовсем, — постарайся вернуться!

Осторожно: не резко бокалы сближай, —

Разобьются!

Не сожгу кораблей, не гореть и мостам, —

Мне бы только набраться терпенья!

Но... хотелось бы мне, чтобы здесь, а не там

Обитало твоё вдохновение.

Ты, пожалуйста, не уезжай

Насовсем, — постарайся вернуться!

Осторожно: не резко бокалы сближай, —
Разобьются!

Владимир Высоцкий

ІІІ. ШЛЯХ У ДОРОСЛІСТЬ

Наступні шість років: навчання в медичному інституті! Так, знак оклику тут не випадковий. Він супроводив мене як в навчанні, так і під час відпочинку; як у відношеннях зі студентами, так й з викладачами; як у сприйнятті нових пізнань медицини, так й різноманітних культурних цінностей... Узагальнюючи студентські роки, приходжу до такого висновку: 1. Мене навчили системно підходити до оволодіння медичними знаннями. Фізика з математикою: вольти і ампери, магнітні хвилі і випромінювання, рівняння та корні... Що з цих теоретичних знань можна використати в практиці оздоровлення здорової і хворої людини? Адже «Нічого так не властиво нашій душі, як числова відповідність» (Цицерон). Хімія, фізколоїдна хімія, біохімія: пізнання глибинних змін на рівні різних рідин і клітин, органів та систем здорової і хворої людини, можливостей вплинути на різноманітні реакції, які притаманні людському організмові... Цим роздумам немає кінця. Я лише хотів би підсумувати їх думками Цицерона (ІІІ–ІІ ст. до н.е.): а) порядок більш за все допомагає засвоєнню; б) заняття наукою живить юність, а приносить насолоду старості, прикрашає в щасті, слугує сховищем і розрадою в нещасті; в) немає користі мудрому в мудрості, якщо він сам собі не може допомогти.

2. Постійне життя в колективі (гуртожиток, лекції, практичні заняття, виробнича практика, будівельні загони, «суботники», вечори відпочинку, «походи» в театр, кіно...) були найкращими вихователями життєзабезпечення в майбутньому. І сьогодні ми можемо процитувати з вірша Олександра Твардовського:

...Чтоб мерить все надежной меркой,
Чтоб с правдой сущей быть не врозь,
Многостороннюю проверку
Прошли мы — где кому пришлось.

И опыт — наш почтенный лекарь,
Подчас причудливо крутой, —
Нам подносил по воле века
Его целительный настой.

Зато и впредь как были — будем, —
Какая вдруг ни грянь гроза, —
Людьми

из тех людей,
что людям,

Не пряча глаз,
Глядет в глаза.

3. Коли доцент кафедри педіатрії Лідія Миколаївна Кулик, яка вела з нашою групою практичні заняття, запитала напередодні закінчення вузу кожного з нас: «Що вам запам'яталося за шість років перебування в Харківському медичному інституті — щось таке, що притаманне лише нашому вузу?» Усі промовчали. Один я відповів: до навчання в Харкові я промовляв слово «коклюш» з наголосом на останньому складі, а тепер — на першому. Лідія Миколаївна, похмурившись промовчала. Промовчала... Які мудрі були викладачі нашого вузу! Я всі роки корю себе за таку легковажну відповідь. Адже всі ми, якщо не щогодини, то щоденно щось знаходимо нове та самі змінюємося... Якраз постійна динаміка є джерелом нашого існування. А тому

НЕ СКРІЗЬ ТАМ ВОДА

Не скрізь там вода,
Куди хилиться верба.
Не скрізь хліб там є,
Де зозуленька кує.
Не все од вітру хилиться —
Доброта долає зло.
Добрі люди хлібом діляться,
Яке б горе не було.

Не скрізь дощ іде
Там, де хмаронька гуде.
Не скрізь там любов,
Де зійшлися двоє знов.

Без води жита не родяться,
Колос гине на вогні.
Люди між собою сходяться,
А гора з горою — ні.

Не скрізь там вода,
Куди хилиться верба.
І вчать не дарма:
«Добре там, де нас нема».
Із давен народом мовиться:
«На чужині тяжко жити».
Яблуко удаль не котиться,
Біля яблуні лежить.

Петро Харченко

Сьогодні я Лідії Миколаївні відповів би так:

а) Усі завідувачі кафедр і переважна більшість доцентів та асистентів любили свій фах; усі вони прагнули навчити нас, насамперед, дума-

ти... Думати про здорову і хвору людину (дитину). І що «Ми вступаємо в різні віки нашого життя, ніби, новонароджені, не маючи за плечима ніякого досвіду, скільки б нам не було літ» (Ф. Ларошфуко). Мабуть, це було причиною того, що тему своєї кандидатської дисертації я визначив на третій день своєї практичної роботи лікарем, уперше виступив із доповіддю на республіканській науково-практичній конференції через п'ять місяців від початку лікарської практики, визначення дозування мінеральних вод для пиття при різних хронічних захворюваннях у дітей (уперше в СРСР й у світі) здійснив через вісім місяців після отримання диплому... Отже: «Відсутність досвіду дозволяє молодості здійснювати те, що старість вважає неможливим» (Жан Дюш).

б) Помітною була повага один до одного в колективі інституту та особлива повага до студентів... Я протягом шести років навчання почувався «своїм серед своїх»... Так виходило. Після вступних іспитів (ще до зарахування) я пішов до ректора з проханням надати мені гуртожиток (у той час далеко не всі студенти мали можливість його отримати), і він, Іларіон Пилипович Кононенко, приязно мене прийняв і завірив, що гуртожиток буде. І його надали з 1 вересня. На четвертому і п'ятому курсах я головував на студентській науковій конференції разом із ректором, і він після закінчення роботи конференції довів мене на свій «Волзі» до гуртожитку... До відходу його у Всесвіт я з ним продовжував спілкуватися в Харкові й у Трускавці...

в) Людина часто не помічає значущості для свого життя раніше отриманого, особливо в школі, середньому спеціальному закладі, університеті (інституті, академії). Це ніби само собою зрозуміла минавшина, яка разом із дитинством і молодістю становить життєву сутність. Суть...

СУТЬ

Вік спливає, як шкільні канікули,
рік за роком, як уроки, йдуть.
Час біжить, що й оглянутись ніколи,
вічна круговерть і каламуть.

Світла мить втікає, наче блискавка,
не шануємо, женем самі.
Двоє залишились просто близькими,
час їх поєднати не зумів.

Десь закохані не стали парою,
певно, в душах недруг жар задув...
Ми — Ікари, бо в польоті падаєм,
як осінні яблука в саду.

Знаю, літо спить, де трави скошені,
день вчорашній ще в росі бринить.
Отуди, де ждуть, прийдіть непрошені,
подаруйте неповторну мить.

Кваптеся, закохані, освідчитись,
душі вам не з'їсть гріхів їржа.
І сповідуйте закони вічності —
не далека ж вічності межа.

Міряємо шлях на долю обраний,
вічний спокій журавлі несуть.
Людоньки, любімся, будьмо добрими
на Землі, бо вся у цьому суть.

Ярослав Ткачівський

г) Якраз батьки та школа (начальна, середня, вища) закладають основи любові до праці, без якої не може бути творіння і її творчого піднесення, й про яке говорила ще давньогрецька поезія:

ПОХВАЛА ПРАЦІ

Тим-то, тямуючи все мої впіменення, братику Персе,
Синочку Божий, працой, аби голод себе зненавидів
І щоб любила тебе Деметра, прегарно вінчана
Мати шановна, й тобі наповняла стоги й обороги.
Голод-бо завжди був невідступний лінивих товариш;
Сердяться люди й Боги все на того, хто даром без праці
В ліношах жити привик, наче тії неробучії трутні,
Що тільки жруть раз у раз те, що пчоли назносять трудящі,
Але не роблять самі. Ти ж роби в міру діло охітно,
Щоб спілих плодів усе були повні комори й засіки.
Праця збагачує, знай, чоловіка добром і стадами,
Праця милішим тебе зробить навіть Богам віковичним
І смертним людям, які до лінивого чують відразу.
Праця не сором, лише чоловіка соромить ліни्वство.

Що ти здобудеш трудом, та прийде чеснота тобі, честь і достаток...

Бо хто силою рук добра всякого много нагарбав
Або зволік язиком, як се часто, на жаль, буває,
Як кому серце затьмить і задурить погана жадоба
Зиску і вижене стид і саму лише безстыдність полишить,
Того спихають Боги зовсім легко, і дім його гине,
І лиш коротко його те щасливе багатство держиться.

Переклад Івана Франка

Отже, прислухайся до мудрих, прислухайся («Хто говорить, той сіє; хто слухає, той збирає врожай». П. Бауст).

Тихо!
Встречаясь с великим — а я *встречаюсь*, —
надо молчать
или заговорить вровень с ним:
заговори вровень с ним, моя восхищенная мудрость!

Фридрих Ницше

Усе я зазнав на своєму віці... Майже все. Але червоною ниткою мого життя, життя кожної людини, життя піднесеного та життєствердного (так думаю я) є постійне відображення свого *Я* в кожній своїй дії, у кожному своєму слові, у кожному своєму вчинку... З бажанням сказати

«Я ЗВЕРШУ»

Він оселиться не сам. З ним оселиться Дума, Високе натхнення та Мрія. До нього приходитиме Геній творчості. «О, не розлучайся зі мною! Живи на землі зі мною хоч дві години кожного дня, прекрасний брате мій! Я звершу, я звершу! Життя кипить у мені. Труди мої будуть натхненні. Я звершу!» — скаже Гоголь потім йому.

А зараз сльози заступили йому зір, губи звело судомою, слова злітали з тихим шелестом: «Я звершу. Я звершу». Він почувався неначе в церкві перед першим причастям, і зводилася над головою блакитна кришталева баня, й сонце сяяло в високості, і спадав згори тихий, мелодійний дзвін. Він ще не знав напевно, що саме звершить, але хіба не долітає до склепіння цієї бані його голос, адже кожна клітина його тіла сповнена цими дивовижними словами, дивовижним тремтінням, передчуттям чогось великого, болюче-солодкого! «Я звершу».

Боже, скільки солодких сюжетів витворила його уява в довгі, холодні ночі, скільки солодких снів і марень подарувала вона йому! Його маленьку кімнатку населяє стільки дивовижних людей. Хто тільки не навідується туди! І цілий Кіш Запорозький обсідається тут. Він знайде спосіб узяти в оборону козацтво, забуте, опльоване аристократичними писакami, він нагадає всім, що це ті самі звияжці, які на вуглих човнах ходили через море під Стамбул і Синоп, що саме вони стояли протягом сторіч на смертельному прюзі, прикривши своїми серцями дороги на захід, північ і схід, що вони вміли шанувати волю, а правду виборювали шаблями. Велике, доросле, реальне знання кільчилося в ньому. Він не змарнував у цьому захланному містечку своїх молодих років, пізнав багато, сягав розумом далеко-далеко. І сягне ще. Для цього прийшов у світ (Ю. Мушкетик).

Для цього прийшов у світ! Кожний із нас. Лише з намірених «Я ЗВЕРШУ» один втілює в життя більше, другий менше. Але обов'язково втілюють всі. Та й оцінити, що таке «більше», а що таке «менше», землянам не під силу! Тому що

Свет сей сну ест подобен, а щастє драбине:
Восходят и низходят по ней мнози ныне, —

Іван Величковський

Отже, кожен з нас постійно щось творить. Саме життя кожної людини — індивідуальна творчість на літа відведені Господом Богом. Але є багато й загального:

...Ах, мамо, мамо (природа — І. С.)!
Довгі століття,
тисячоліття ти водила нас за ніс,
манила у безмежній пустині
фантомами безсмертя
і перспективами метафізичних
радощів раю.
За них горіли стоси,
скрипіли колеса тортур,
розпечені кліщі живеє рвали м'ясо,
і мільйони, мільйони серць
безмежна шарпала розпука.
І що ж, в кінці доглупалися ми,

що ті фанти є собі фанти,
не варті мук, і крові, і страждання,
що се є наші власні твори.
Так кицька в дзеркалі
безодню бачить, поки
домацаєсь, що в нім нема нічого...

Іван Франко (уришок з «В плен-ері»).

Ось і сьогодні 18 січня 2017 року, у дні Водохреща, я сиджу за комп'ютером, а сонечко раз у раз зазирає в моє віконце, і я усміхаюсь. Усміхаюсь, не знаю кому, не знаю чому, але мені д о б р е, хвиля життєвого піднесення розтікається по моєму 88-літньому організму. Я живу! Хоча я вже

СТАРИК

У лесной опушки домик небольшой
Посещал я часто прошлую весной.

В том домишке бедном жил седой лесник.
Памятен мне долго будешь ты, старик.

Как приходу гостя радовался ты!
Вижу как теперь я добрые черты...

Вижу я улыбку на лице твоём —
И морщинкам мелким нет числа на нём!

Вижу армячийшко рваный на плечах,
Шапку на затылке, трубочку в зубах;

Помню смех твой тихий, взгляд потухших глаз,
О жите́ минувшем сбивчивый рассказ.

По лесу бродили часто мы вдвоём;
Старику там каждый кустик был знаком.

Знал он, где какая птичка гнезда вьёт,
Просеки, тропинки знал наперечёт.

А какой охотник был до соловьев!
Всю-то ночь, казалось, слушать он готов,

Как в зелёной чаще песни их звучат;
И ещё любил он маленьких ребят.

На своём крылечке сидя, каждый день
Ждёт, бывало, деток он из деревень.

Много их сбегалось к деду вечером;
Щебетали, словно птички перед сном:

«Дедушка, голубчик, сделай мне свисток».
«Дедушка, найди мне беленький грибок».

«Ты хотел мне нынче сказку рассказать».
«Посулил ты белку, дедушка, поймать».

— Ладно, ладно, детки, дайте только срок,
Будет вам и белка, будет и свисток!

И, смеясь, рукою дряхлой гладил он
Детские головки, белые, как лён.

Ждал поры весенней с нетерпением я:
Думал, вот приеду снова в те края.

И отправлюсь к другу старому скорей.
Он навстречу выйдет с трубочкой своей.

И начнёт о сельских новостях болтать.
По лесу бродить с ним будем мы опять.

Слушая, как в чаще свищут соловьи...
Но, увы! желанья не сбылись мои.

Как с деревьев падать начал лист сухой,
Смерть подкралась к деду тихою стопой.

Одинок угас он в домике своём,
И горюют детки больше всех по нём.

«Кто поймает белку, сделает свисток?»
Долго будет мил им добрый старичок.

И где спит теперь он непробудным сном,
Часто голоса их слышны вечером...

А. Н. Плещеев

Отож, можна зробити висновок, що природа є основним чинником у вихованні дитини (людини), а батьки, школа, вулиця мають допомогти дитині засвоїти ази природи й те, що без «труда навіть не витягнути рибку із пруда».

IV. ДЕЩО ПРО АБСТРАГОВАНЕ

Політика, політичні партії — це протилежне природи, що знекровлює людину (дитину), за Е. Золя: «Заняття політикою для письменника є жалюгідна трата часу, плутовська містифікація, доля тупоумних, неуків та шахраїв».

Багато написано негарного про політику, політиків, у тому числі і ці слова до пісні Кузьми «Скрябіна» (2015):

ЛИСТ ДО ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ

Панове президенти, є до вас розмова,
Бо ми давно не чули від вас правдиве слово.
І може я ніколи б не починав її
Та скажу вам відверто — причина у війні.

В яку ви цю країну всі разом погрузили
І щоб її не було — ви нічого не зробили.
Невже за стільки років ви достатньо не нажили,
Щоб заробляти гроші копаючи могили?

Панове президенти, є до вас питання:
Чому ви всі живете, як голубці в сметані?
Тоді, коли всі люди скидаються солдатам
Копійками, які ви ще в них не встигли відібрати.

Чому ви не пошлете на війну своїх синів,
Ні внуків, ні племінників, самих вас там не видно?
Зате на смерть кидаєте чужих чоловіків?..
Скажіть мені, невже це виглядає справедливо?..

Чому холоднокровно ви зливаєте країну?
І у крові своїй ви власну топите дитину.
Скажіть, будь ласка, чим всі люди в цій країні винні?..
Скажіть ціну, за скільки ви продали Україну!

Я хочу побажати вам, панове президенти,
Відчути весь наш біль на собі перше ніж померти,
А всім нащадкам вашим — я хочу тільки зла,
Яке ви всі разом роками готували нам!

Різкуваті слова Кузьми. Різні сім... Але їх можна зрозуміти, враховуючи тисячі й тисячі загиблих під час захисту Вітчизни... Горе, тугу їхніх близьких і рідних...

Але є й протилежні думки в наших братів та сестер молодших:

«...Ось де, друзі, відповідь на всі наші злигодні. Вона в одному-єдиному слові — Людина. Людина — ось наш справжній ворог. Усуньте Людину, і тоді назавжди зникне першопричина голоду та виснажливої праці.

Людина — єдина істота, що не виробляє, а лише споживає. Вона не досться, не несеться, вона заслабка тягнути плуга, надто повільна, щоб ловити зайців. Проте вона — господар над тваринами, вона змушує їх тяжко працювати, віддаючи мізерну дещицю, аби ми лише не померли з голоду, решту ж забирає собі. Нашою працею ореться земля, нашим гноєм вона удобрюється, а ми тільки й маємо що власну шкуру. Ось ви, корови, переді мною: скільки молока з вас надоїли цього року? А що сталося з тим молоком, яким би вам напувати своїх теляток? Усе до крапля пішло в горлянки наших ворогів. А ви, кури, скільки яєць знесли цього року? Скільки з тих яєць вивелось курчат? Обмаль. Все пішло на продаж, аби збагатити Джонса та його людей. А де твої, Конюшинко, четверо лошат, що ти привела? Вони ж мали підтримувати й тішити тебе на старість! Усіх продали, коли їм не сповнилося ще й року. І жодного ти вже ніколи не побачиш. Що знала, окрім голодної пайки і стійла за всі свої муки і всю свою працю в полі?

При всій жалюгідності нашого існування нам навіть не дають померти своєю смертю. Я не нарікаю на свою долю, ні, бо мені ще пощастило. Мені дванадцять років, у мене понад чотири сотні дітей. І це природне життя свині. Але в решті-решт нікому не уникнути безжального рожна. Ось ви — молоді підсвинки переді мною, через рік будете верещати на бойні від смертельного жаху. Ми всі мусимо пройти через це жакіття: корови, свині, кури, вівці — всі. Навіть у коней і псів не краща доля. Щойно у тебе, Боксере, знесиляться твої м'язи, як того ж дня Джонс продасть тебе живолупу, а той перереже тобі горло, а твоє м'ясо згодує хор-

там. А псам, коли ті старіють і втрачають зуби, Джонс прив'язує на шиї цеглину й топить у найближчому ставку.

То хіба не ясніше ясного вам, товариші, що всі напасті наші через людську тиранію? Позбудьмося Людини, і плоди нашої праці належати-муть лише нам самим. І вже чи не наступного світанку ми стали б багатими і вільними. То що ж нам робити!? А треба нам трудитися вдень і вночі, душею і тілом, аби здолати людське поріддя! Тож мій заклик до вас, товариші, — Повстання!..

...Я зараз заспіваю цю пісню, товариші. Я старий і голос мій захрип, та коли я навчу вас мелодії, ви заспіваєте краще. Вона називається «Тварини Англії»...» (із книги Джорджа Орвелла «Колгосп тварин»):

*Худобо Англії та Вельсу,
Худобо всіх земних країн!
Почуй цю звістку про майбутні
Часи щасливих перемін!*

*День прийде, рано а чи пізно —
Ми скинемо Людини гніт,
І стануть враз поля англійські
Лише для ратиць і копит!*

*Із наших ніздрів зникнуть кільця,
Хомут — із шиї, пудо — з ніг,
Остроги всі поіржавіють,
І не свистітете батіг!*

*Толі нечуваний добробут —
Пшениця, сіно, ананас,*

*Ячмінь, боби та конюшина —
Проллються зливою на нас!*

*Засяє яскравіше сонце,
Чистішим стане струмінь вод,
І вітерець дмухне свіжіше
У день віднайдених свобод!*

*Для того дня усі працюймо,
Хоч нам до нього й не дожить.
Корови, коні, гуси й кури,
Наближуймо свободи мить!*

*Худобо Англії та Вельсу,
Худобо всіх земних країн,
Поширюй звістку про майбутні
Часи щасливих перемін!*

І ось мій суб'єктивний висновок із попередніх розділів:

1. Основою життя на планеті Земля є природа!
2. Єдина життєздатна сила, яка може підтримувати життя людини, — це праця!
3. Різноманіття життя, рівень його натхненності залежить від сили праці, а ще більше від її якості (творчості).
4. Усе досліджуй, надавай розуму перше місце (Піфагор). І, вагайся щодо його (розуму) достатності в людини.

V. ЗАВЖДИ Є ПОЧАТОК...

Початок — понад половини всього.

Аристотель

І легко, і важко встановити початок своєї творчої стезі. Легко, якщо вважати зміст першої глави. Дійсно, дитина протягує ручки до мами, дитина тянеться до іграшки, дитина становиться на ніжки, починає ходити, говорити, пізнавати оточуючий світ.... — це все творче дійство дитини (людини) вкладаються в розуміння відкриття настільки великі для дитини, що жодні премії не здатні оцінити їх величність та значущість.

Важко тому, що загальноновизнаним творчим досягненням є здобутки людини в науці, мистецтві...

Але я, як педіатр, можу стверджувати, що творчість людини розпочинається з перших годин її народження і закінчується в день відходження в інші світи (смерть). Так що мої твердження не збігаються з думкою великого мислителя Аристотеля, які я наводжу в епіграфі.

Отож, мова може йти лише про різні періоди творчого життя людини, різні напрямки творчості, які не лише в житті людини, а й в одній людини можуть бути різноманітними. Я ж буду говорити переважно про свої наукові пошуки.

Наукову роботу студентів у більшості випадків недооцінюють, а іноді навіть ганьблять. А даремно. Я всі роки навчання в Харківському медичному інституті був активним учасником студентських наукових досліджень. На першому курсі змайстрував прилад (під керівництвом викладача) для діагностики хвороб, виступав із доповіддю на науковій конференції. Пізніше мав справу з хворими малюками та їх кураторами. Щонеділі я користувався медичною бібліотекою, намагався в кожній лекції професорів винайти елементи наукової новизни. Особливо мені були до вподоби лекції завідувача кафедри гістології професора Альошина, який у кожній темі лекції виокремлював та обґрунтовував необхідність вивчення в майбутньому того чи іншого питання. Мої конспекти лекцій цього професора користувалися на курсі особливою увагою — перед іспитами в мене не було відбою від прохачів щодо них. І не лише на другому курсі, а й на третьому, четвертому...

За шість років навчання мені вдалося опублікувати три наукові роботи.

Уже з четвертого курсу я думав над темою своєї майбутньої кандидатської дисертації, яка на початок шостого курсу визріла: «Лікування

варикозу вен внутрішньовенним введенням охолоджених розчинів лікувальних речовин». На той час у мене було три шлунково-кишкові кровотечі. Їх лікування здійснювали за допомогою переливання крові, крові з холодильника, а тому всі вени, у які вводили кров, облітерувались. Ось я й подумав використати цей феномен у своїй майбутній дослідницькій роботі. Яке ж було моє розчарування, коли я знайшов в літературі дані про наявність такого методу лікування. А тому закінчував медичний інститут без готової назви моєї майбутньої кандидатської дисертації.

Мене й дружину зарахували лікарями-ординаторами 10 серпня 1957 року в дитячий санаторій «Джерело» Трускавецького територіального управління. За наступні три дні я визначився з напрямком своїх досліджень щодо майбутньої кандидатської дисертації. При цьому я керувався тим фактом, що понад 80 % дітей з усього контингенту пацієнтів у санаторії, були хворими на хронічні ураження печінки і жовчних шляхів. І тема сама народжувалася саме з цього факту: захворювання гепатобіліарної системи в дітей та їх санаторно-курортне лікування в Трускавці. Уже в кінці першого тижня своєї праці я поїхав до обласної медичної бібліотеки в м. Дрогобич (у той час була ще Дрогобицька область), читачем якої був усі роки праці в Трускавці. У мене були настільки дружні стосунки з працівниками бібліотеки, що вони не лише телефонували мені, коли знаходили якісь наукові праці за темою моєї дисертації, а й був випадок, коли завідувач бібліотекою (на жаль, не пам'ятаю навіть його прізвища) особисто привіз мені в Трускавець (Дрогобич у 7 км від Трускавця) монографію Смишляєвої, присвяченої захворюванням жовчних шляхів у дітей, яка щойно вийшла з друку. На мої звернення надати необхідну літературу (копії) мені висилали з центральної медичної бібліотеки (Москва), з Варшави, Харкова... Детальне вивчення літератури переконало мене, що ця хронічна патологія в дітей вивчена вкрай недостатньо, а про лікування таких хворих у Трускавці не було жодної інформації взагалі. Що мені необхідно було робити? 1) досконало вивчати клінічні прояви хронічних уражень печінки та жовчних шляхів в дитячому віці; 2) розробляти методи лікування терапевтичними факторами Трускавецького курорта, яких на той час не було; 3) оцінити ефективність лікування таких хворих дітей на курорті Трускавець.

Щодня я спілкувався зі своїми пацієнтами, оцінюючи суб'єктивні й об'єктивні прояви захворювання та їх динаміку під впливом лікувальних курортних факторів Трускавця.

Лікувальних факторів Трускавця... Адже лікувальними факторами Трускавця є не лише мінеральні води, озокерит, а й багатство Прикарпаття: озоноване повітря, гаї та ліси, полонини і навколишні гори, надзвичайно кольоритний ландшафт... Не знаю, чи то я говорю, чи Вадим Крищенко:

Я ХОЧУ ЗНОВ У ТРУСКАВЕЦЬ

Я хочу знов у Трускавець,
Але з тобою, лиш з тобою.
Там обрій в зелені увесь,
Та ще з каймою голубою.

Жива вода немов бальзам...
Та пах Карпат і чисті звуки.
Там, вірю, буде любо нам
Ходить, узявшись за руки.

Там крик не лізе у вікно,
Там небо тихе і велике.
А я хотів уже давно
Втекти від гуркоту і крику.

Там, може, піснею озвусь,
Вона не родиться усюї...
Нап'юсь медів з коханих вуст,
І небо ще щось подарує.

Там місце лагідних сердець
І снів солодких до обіду...
Я знову хочу в Трускавець...
Поклич мене — і я поїду.

Через чотири місяці після початку своєї лікарської праці я виступив на республіканські конференції зі своїми першими враженнями щодо лікування дітей з хронічними захворюваннями печінки та жовчних шляхів на курорті Трускавець.

Одночасно хотів би підкреслити, що мене і на мить не покидало життєве піднесення, піднесення духовних і фізичних сил. Я був у полоні муз пошуків, що є найліпшим почуттям людини.

Ти знов прийшла моя, печальна музо.
Не бійся, я не покладаю рук.
Пливе над світом осінь, як медуза.
І мокре листя падає на брук.
А ти прийшла в легесеньких сандаликах,
твій плащик ледь прип'ятий на плечі.
О, як ти йшла в таку негоду, здалеку,
така одна-однісенька вночі!
Ти де була, у Всесвіті чи в Спарті?
Яким вікам світилася вві млі?
І по якій несповідимій карті
знаходиш ти поетів на землі?
Ти їм диктуєш долі, а не вірші.
Твоє чоло шляхетне і ясне.
Поети ж є і кращі, й щасливіші.
Спасибі, що ти вибрала мене.

Ліна Костенко

Я був настільки у захваті життєвим багатством, яке обрало мене, що моя робота, мої пошуки відганяли все інше в далечинь. Мені жодного разу не спала на думку будь-яка версія про мою майбутню кар'єру. Призначення на один місяць виконувачем обов'язків завідувача відділення (а потім також на один місяць виконувача обов'язків головного лікаря санаторію) не відволікало мене від основної роботи — удосконалення всього, що пов'язано з моїм фахом, з моїми науковими дослідженнями. Навіть коли мене призначили головним лікарем (14. 04. 1958) через декілька місяців після того, як я розпочав свою лікарську роботу, пріоритети в праці не змінилися.

Але я переконався, що індивідуальне відчуття життєвих проявів є основою та прикрасою буття кожної окремо взятої людини. Може зовні це й виглядає фантомом, фантазією, але це моя, твоя сутність. Ну хіба міг хтось отримувати таке позахмарне життєве піднесення, крім мене, коли вийшла з друку моя перша стаття, коли в мене вийшла з друку перша (перша не лише в мене, а й перша на теренах Радянського Союзу) науково-популярна брошура про лікування дітей на курорті Трускавець та також перша монографія на цю ж тему в центральному видавництві колишнього Союзу, коли захистив кандидатську, а потім докторську дисертацію...; коли народжувались син та донька, онук і онучки... Уся гама моїх

відчуттів не могла бути притаманною навіть моїм близьким. Їх не може описати навіть талановитий поет, письменник, композитор, художник... Я тривалий час думав про цю закономірність та дійшов такого філософського висновку: мої відчуття для мене є об'єктивно-суб'єктивною категорією, а відчуття митця — суб'єктивно-об'єктивною категорією (це лише моє розуміння). Як ось:

Хотіла б я уплисти за водою,
немов Офелія, уквітчана, безумна.
За мною вслід плили б мої пісні,
хвилюючі, як та вода лагідна,
все далі, далі...
І вода помалу
мене б у легкі хвилі загортала
і колихала б, наче люба мрія,
так тихо, тихо...

Я ж, така безладна,
дала б себе нести і загортати,
пливучи з тихим, ледве чутним співом,
спускаючись в блакитну, ясну воду
все глибше, глибше...

Потім би на хвилі
зостався тільки відгук невиразний
моїх пісень, мов спогад, що зникає
забутої балади з давніх часів, —
в ній щось було таке смутне, криваве,
та як згадати? Пісня та лунала
давно, давно...

А потім зник би й відгук —
і на воді ще б колихались тільки
мої квітки, що не пішли зо мною
на дно ріки. Плили ж вони б, аж поки
в яку сагу спокійну не прибились
до білих водяних лілей, — там стали б.
Схилялися б над сонною водою
беріз плакучих нерухомі віти,
у тихий захист вітер би не віяв;
спускався б тільки з неба на лілеї

і на квітки, що я, безумна, рвала,
спокій, спокій...

Леся Українка

І ось на цьому життєвому бриючому польоті розпочинаєш розуміти, що

**ТОТ, КТО ПОЗНАЕТ СЕБЯ ПО-НАСТОЯЩЕМУ,
ИМЕЕТ СМирЕНИЕ**

— Геронда, я обычно обнаруживаю свою гордость задним числом, уже после того, как впадаю в этот грех.

— Задача в том, чтобы ты увидела ее до падения. Если тебе говорят, что ты сделала что-то доброе, не чувствуй удовлетворения. Не давай похвале прилипнуть, цепляться за тебя.

— А что могло бы мне в этом помочь?

— Познание себя. Если человек познал самого себя, то все — вопрос закрыт. После этого похвалы становятся инородными телами: они к нему уже не прилипают. К примеру, если человек знает, что он оборванец, то к нему не может прилипнуть помысел, что он король. Если ты возомнишь себя принцессой, это будет значить, что ты умственно отстала.

— А если бы я уже заранее была готова не принимать похвалу, это содействовало бы мне в брани, о которой мы говорим?

— Конечно, надо стараться быть готовой. Однако иногда это будет у тебя получаться, а иногда и нет. Задача в том, чтобы ты познала себя. Не познав своего ветхого человека, христианин не смиряется. Потому не сможет произойти духовное расщепление его [эгоистического] атома, необходимое для того, чтобы выйти на духовную орбиту. И, таким образом, человек остается на орбите мирской.

— Геронда, а может ли мое познание себя быть неправильным?

— Ведь мы же с тобой не говорим о неправильном состоянии. Тот, кто имеет о себе верное представление, имеет смирение. А когда человек смирится, обязательно придет Благодать Божия.

Человек, совершающий работу, необходимую для познания себя, похож на того, кто глубоко вкапывается в землю и находит в ней полезные ископаемые. Чем более глубоко мы углубляемся в самопознание, тем ниже мы себя видим. Таким образом человек смиряется, однако десница Божия его постоянно возвышает. И когда человек наконец познает себя, смирение становится уже его состоянием и Благодать Божия в обязательном порядке имеет право на «продление аренды» [в его сердце]. Гордость

такому человеку уже не грозит. А вот тот, кто не совершает на собой подобного делания, постоянно прибавляет к своему [духовному] мусору все новый и новый, увеличивает свою мусорную кучу, какое-то недолгое время гордо сидит на ее вершине и в конечном итоге проваливается вниз (старец Паисий Афонский. «Духовная боротьба», т. III. 2001).

Я сподіваюся, що розуміння змісту слова «пихатість» й отримання людиною задоволення від своїх щоденних життєвих дій — не ідентичні. Отримання задоволення від ефективних та корисних дій з наступним натхненням до праці — це важлива частка автопортрета... Автопортрета... Мого, твого, його... Автопортрета, який є притаманним лише йому, мені, індивідуальне творіння. Він (автопортрет) складається з тисяч і тисяч різнобарвних часток. Але є й цементуюча його частка. У мене такою цементуючою часткою є медицина, медицина, як поєднання науки і практики... Про що я пишу в одній із своїх книжок.

Успішність лікаря, його натхнення та насолода життєвими миттєвостями, знаходяться в прямій залежності від надихаючих біохвиль власного організму. Біохвиль, які спонукують лікаря щоденно користуватися відомим рецептом: книга — хворий (можливо і здоровий) — книга... і постійні творчі роздуми. Дуже важливо, щоб ще на студентській лавці майбутній лікар навчився та й ніколи не забував завжди аналізувати події пов'язані з хворим, з обов'язковим порівнянням подібних випадків зі своєї практики, бути поміркованим в дискусіях та ніколи не сперечатися, адже «Дискусія — це обмін знаннями, суперечка — обмін невіглаством» (Роберт Куїллен). Чому це так? Та тому що

Інша слава сонцю, інша місяцю,
Інша звіздам, що на небі сяють.
Різна вартість тварей: пса, осла, гадюки,
Що сю всеплодючу землю заселяють.
Між людьми так само здібні й неподібні,
Праведники й грішні різну вартість мають.

Іван Франко

Скільки я себе пам'ятаю, я був у праці, я був з працею, я завжди отримував від неї вдоволення та насолоду... За все своє тривале життя мені не прийшло до думки хоч раз сказати: мені важко. І тепер я розумію вислів Екклезіяста (10: 15): «Праця нерозумного виснажує його». Я тривалий час не зміг знайти правильної відповіді на запитання: що сприяло

моєму тривалому життю? Адже в мене було понад десятка кишкових кровотеч, резекція шлунка, холецистектомія, дроблення камінців у нирках, видалення камінців із сечового міхура, стентування судин серця, простатектомія... І підказав мені відповідь М. Шеврель: «П р а ц я є однією з неодмінних умов мистецтва дожити до ста років». І я впевнено доходжу висновку: є лише дві речі, про які не слід забувати ні на мить, і які є основою комфортного життя — це віра в Бога і насолода від праці. І нехай обходить вас, читачу, така побутова думка: «Общество восхваляет т р у д о л ю б и е в изысканных выражениях, указывая, однако, трудолюбивому человеку низшую общественную ступень. Оно целует руку в перчатке и плюет на мозолистую руку труженика. На миллионера оно смотрит как на полубога, а на поденщика как на парию» (М. Нордау).

Власне, визначна праця, творча праця дозволяє сказати, що і сьогодні

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ СМІЄТЬСЯ

Котляревський був першим полоненим української народної культури. Весело, з юнацьким захватом він потягся до неї.

«Енеїду» Котляревський почав десь під час свого вчителювання. То була весна молодих творчих сил і справжня оргія слова! Відчувається тут перший хміль захвату легким, дотепним, вільним словом, поезією звичаїв і побуту, коли кожен звук і образ іскряться. Відчувається, що поет купався в цій стихії благословенної Полтавщини, як бджола в пилку в пору весняного цвіту.

Крім загального національного духу була в «Енеїді» свідомо чи підсвідомо закодована вже з перших рядків запорозька історія. Стихійне в Котляревського почуття українського патріотизму ставало дедалі більше усвідомленим і виразним. У міру того в «Енеїді» з'являється елегійні й героїчні ноти, а ватага троянців щораз більше перетворювалася на запорізьке військо.

В «Енеїді», і особливо в «Наталці Полтавці» та «Москалеві-чарівнику», він утвердив високе почуття людської і національної гідності, без чого не можна було б і думати про відродження культури пригнобленого Краю.

Крізь товщу століть задивляється в глибінь духовного народного життя поет, що був дитям запорізького сміху, здатного, попри всі нещастя, на руїнах рідної Трої утверджувати волю життя. Море підіймає й окрилює. У ньому невичерпні життєві сили. Іван Котляревський сміється (Є. Сверстюк).

Сміється... Усміхається... Я можу стверджувати, що мої трудові будні були найчастішими збудниками усмішки на моєму обличчі. Усмішки від краси життя, від отриманих наслідків праці, від...

Мною надруковано понад 700 творчих праць, із яких понад 100 — книги. Кожна з них викликала в мене різноманітні позитивні емоції, як під час їх написання, так і після їх виходу з друку...

Незважаючи на це, я ще й постійно звертаюся

ДО МУЗИ

Музо! Коханко!
Ох, дай мені! Дай мені
Любощів, пахощів, чарів-солодощів,
Мрій неосяжних і снів,
Солодких слів,
Соловейкових трелів,
Римів, мелодій, щоб гучно лилися рікою!
Настрою! Настрою!..

Іван Франко

Ба, яка людина невгамовна! Невгамовна до останньої хвилини. Бажає впізнати все, а це неможливо, неможливо не лише для людини, а й для всього людства. Тому що «Природа подобна жінці, яка показує із-під убрання то одну частину свого тіла, то іншу, подає настирливим шанувальникам деяку надію пізнати її коли-небудь всю» (Дені Дідро).

Ось я все своє життя присвятив поглибленому пізнанню хворобливого стану дитини та розробці методів лікування, які покращували б фізичне й духовне сприйняття багатства навколишнього світу, а так і піднесення життєвих миттєвостей на кожному етапі розвитку дитини. Мені вдалося багато чого досягти, але вирішити в повному обсязі це найважливіше питання в житті кожної людини мені не вдалося. Хоча зі мною завжди було бажання зробити більше... І я був у постійних пошуках, одночасно пам'ятаючи, що «Ті, що чинять подвиг, мають непорушною зберігати думку, щоб ум розглядав помисли, котрі приходять до неї, і відкладав у скарбницю пам'яті добрі і послані Богом, а бунтівні й бісівські відкидав геть від природних скарбниць. Коли море втихне навіть у глибинах, рибалкам видно кожну рибу й ні одне живе сотворіння не заховається. Коли піднімається буря, море скаламучується й ховає те, що було видно, поки стояла тиша. Тоді й рибалкам нема чого робити і не допоможе ніяка

їхня хитрість. Буває, що так терпить і ум споглядальний, особливо тоді, коли від несправедного гніву скаламучуються глибини душі» (із книги «Добролюбіє», т. 2, 2009. Львів).

Мені здається, що такі побажання були завжди зі мною. Адже моя творча праця завжди проходила з радістю та піднесенням, з любов'ю до ближнього... А

ЛЮБИТИ БЛИЖНЬОГО...

Любити ближнього так просто,
Вода і хліб, і сіль — навпіл.
І геть підступне все і гостре,
Слова бездушні і сліпі.
І все, що ранить, все — до схову,
Нехай собі сконає зло,
Щоб нашу душу загадкову
Чим ранити вже не було.
І наче й так вчинили, наче...
Та ось рвонуло, як вулкан —
Чиясь душа надривно плаче,
Чиясь потрапила в капкан.
І знов питаємо: хто і навіщо?
Хто має зиск у дійстві цім?
Мов камінь, пущений із праці,
Летюча помста б'є у ціль.
Любити ближнього...
Л ю б и т и,
Як Бога, бо й ти сам, як Бог.
Тобі в його подобі жити,
Творити світ свій і любов.
Любити ближнього. Хто може
Навчити нас, як не самі?
Дійти до цього мусить кожний,
Немов до вогника в пітьмі.

Василь Кобець

Отак, кожний із нас іде життям, «немов до вогника в пітьмі»... Вогник — це мета, мета та зміст життя, це зоря, яка далеко-далеко зоріє, і до якої спрямована моя (твоя) життєва стежа...

Першим помітним моїм кроком була підготовка та випуск в світ 20-ти тисячним тиражем книжечки «Лікування дітей на курорті Трускавець» (1960), яка вперше повідомила світ про наявність ефективного чинника лікування дітей з хронічною патологією травневої та сечовивідної систем.

VI. НАТХНЕННЯ, ТВОРЧІСТЬ І ЛЮБОВ — НА ВСЕ ЖИТТЯ

Другим визначним кроком вважаю початок вивчення особливостей розвитку, клінічних проявів та лікування хронічних захворювань печінки та жовчних шляхів у дітей на курорті Трускавець. Адже в ті часи вважалося, що хронічні ураження печінки і жовчних шляхів є пріоритетом дорослих, а не дітей. Тому не лише лікування таких дітей було недостатньо розроблено, а й клінічні прояви цих захворювань у дітей були вивчені на початковому рівні. Я ж мав можливість спостерігати таких дітей сотнями. Наслідком таких спостережень були узагальнення у вигляді кандидатської дисертації «Курортное лечение хронического гепатохолецистита у детей в Трускавце» (Харьков, 1961) та монографії «Санаторно-курортное лечение детей с хроническими заболеваниями печени и желчных путей» (Москва. Медицина. 1962). З метою привернення уваги молодих лікарів до їх можливостей, відзначу дві особливості моїх наукових досягнень: 1) і дисертацію, і монографію я виконував, коли обіймав посади лікаря та головного лікаря; 2) за матеріалами кандидатської дисертації була підготовлена та видана в центральному медичному видавництві колишнього Союзу монографія. Мені невідомі випадки в медицині, коли б у той час за матеріалами кандидатської дисертації була видана монографія в центральному видавництві; мені також невідомі педіатри з України, які видали б одноосібно у видавництві «Медицина» (Москва) монографію. Цим я хочу підкреслити необмежені можливості кожного з нас...

Рожеві мальви, або просто рожі,
ти поливав, то маєш цвіт сповна...
Із радістю твоєю дуже схожі —
такі ж короткочасні, як вона.

На стеблах, наче гудзики, насіння —
наступної весни у ґрунт клади.
Дарма сорока флюгером на сінях
кепкує з тебе на всі лади.

А місяць озивається в цеберці,
на тебе на сумного погляда,
щоб в душу ти собі не сипав перцю,
поки є в колодязі вода.

Віктор Бойко

Так, із допомогою Господа Бога, у моєму колодязі завжди була вода, і я поливав нею все, що росте і квітне в медицині (тепер я поливаю рослинність у прямому розумінні). Пробігали дні, тижні, місяці... але я ні на мить не робив зупинки, все рухався... У 1964 році на Всеросійському з'їзді педіатрів у Ленінграді, на якому я також виступав із доповіддю, відомий педіатр академік Олександр Федорович Тур звернувся з проханням до присутніх написати монографію, присвячену захворюванням нирок та сечовивідних шляхів у дитячому віці, оскільки таких праць майже немає. Я це прохання сприйняв надзвичайно серйозно. Проаналізував свої та моїх колег спостереження щодо лікування таких хворих дітей і написав главу «Санаторно-курортное лечение детей при заболеваниях почек, мочевыводящих путей и нарушении солевого обмена» в монографію «Санаторно-курортное лечение детей» («Медицина», Москва, 1966). А вже через рік (1967) вийшла з цього ж таки видавництва моя одноосібна монографія «Климато-бальнеологическое лечение хронических заболеваний почек и мочевыводящих путей у детей». Зрозуміло, що підготовці та виданню таких книг передували численні доповіді на наукових форумах, статті в журналах... У той час функціонувало лише три педіатричні журнали: два в Москві («Педиатрия», «Вопросы охраны материнства и детства») та один в Києві (Педіатрія, акушерство і гінекологія)). Сьогодні таких журналів багато: шість у Києві, по одному (поки що) в Тернополі, Донецьку, Чернівцях, Ужгороді... Склалася парадоксальна ситуація: надрукувати статтю стало в десятки разів легше, а наукові досягнення в рази зменшились. Сьогодні скільки паперу використовується на різного роду видання, що його було б корисніше використовувати на опалення в зимовий період. Адже ефективність кількості інформації в журналах, газетах... зворотно пропорційна її якості. Так що переконання Василя Симоненка з часом посилюються:

ПСЕВДОВЧЕНОМУ

Натомлений діяльністю своєю,
Почие тут в науку кандидат,

Тож прямо перед вами під землею
Закопано два рептухи цитат.

Відволікся від свого Я. На одинадцятому році після закінчення вузу (1968) я захищаю докторську дисертацію «Хронические заболевания гепатобилиарной системы у детей и их санаторно-курортное лечение», а в 1973 році за її матеріалами видаю в центральному медичному видавництві «Медицина» монографію «Комплексное лечение детей с хроническими заболеваниями печени и желчных путей в условиях курорта». Це видання, як і попередні, з'явилося в книгарнях усіх обласних і районних центрах колишнього Союзу. Отже, з науковим обґрунтуванням лікування дітей із хронічною патологією печінки, жовчних шляхів і сечовивідної системи, а також з особливостями перебігу цієї патології в дитячому віці мали можливість ознайомитись педіатри 1/6 території світу. На цьому етапі своєї діяльності я зрозумів Конфуція: а) «Той, хто не може сконцентруватись в собі або захоплюється чим-небудь, той бачачи не побачить, чуючи не почує, смакуючи не розпізнає смаку»; б) «Не хвилюйся про те, що тебе не знають. Хвилюйся про те, чи гідний ти того, щоб тебе знали».

Збоку мої науково-практичні досягнення були буденними справами, а для мене, як для Вероніки Тушнової, це був

МЕТЕОРИТ

Невзрачный камень на траве лежал,
лежало нечто очень дорогое...
Обнюхал пес его
и убежал.
Мальчишка проходил
и пнул ногою...
Ученый взял и положил на стол.
Все думал и курил,
курил и думал,
кружил, бродил в потемках,
и набрел,
и как всевишний,
душу в камень вдунул.
Обломок задышал, заговорил,
и замер человек, ушам не веря:
совсем не камнем этот камень был,

он был обломком жизни
в полной мере.
Печальный странник, —
миллионы лет
он к нам переплывал вселенной реку,
на нем лежал потусторонний свет
трагедии, неясной человеку.
Полмира он в смятение поверг,
иная жизнь
с ним на землю вступала...
А кто-то мельком
поглядел наверх...
— Что там?
— Да так, пустяк, —
звезда упала...

А тому

НЕ ДАВАЙТЕ СУМУ ЖИТИ

Сонечко на дворі знову сяє,
Промені дарує золоті,
Наче квіти, діти підрастають
І летять, мов птахи, у світі.

Приспів:

Не давайте суму жити, |
Посміхайтесь усім |
Щоб щасливі були люди
Серце кожного зігрій | (2)

Посміхнися недругу своєму
І пробач йому образи всі,
Буде радість в тебе і у мене,
І добро залишиться в душі.

Приспів:

Не давайте суму жити, |
Посміхайтесь усім |
Щоб щасливі були люди
Серце кожного зігрій (2)

Наталя Май

Щодня, у будні та вихідні, мене «магнітом» тягнуло до хворих, до «книжки», до спілкування з досвідченими вченими (академіки Г. Н. Сперанський, М. Я. Студенікін, В. О. Таболін, Ю. Є. Вельтищев... (Москва), А. Ф. Тур, О. М. Уголев... (Ленінград), В. О. Белоусов (Харків), В. М. Сидельников (Київ), професори П. С. Мошич, Р. Кольнер (Київ), А. Ф. Дობрогаєва (Харків), С. І. Ігнатов (Львів), І. Усов (Мінськ), Т. В. Карачевцева, В. І. Наумова (Москва)...), до активної участі в наукових форумах.

Не знайти слів, щоб описати той окрилений стан, який постійно мене супроводжував. Яке чудове життя, сонячне проміння мене супроводжу-

вало і в непогоду, і вранці, і вдень, і ввечері... І тоді, коли я біг на роботу чи з неї, й тоді, коли автобусом прямував до обласної медичної бібліотеки в Дрогобич, і тоді, коли аналізував дані літератури і власні спостереження, і тоді... Мені завжди було добре, я засинав у ту мить, коли моя голова з вертикального положення переходила в горизонтальне. На подушку голова моя лягала вже у стані сну. Я зустрічався, я спілкувався тільки з доброзичливими людьми. За всі роки життя я не пригадую жодної миті, коли б мені казали або робили неприємності щодо моєї лікувальної чи наукової роботи. Господи, який Ти до мене прихильний та добрий!

Як би хотілося, щоб випускники наших медичних вузів отримали такі ж чудові, позахмарні відтінки життєвої насолоди, які довелось пережити мені.

Ніколи! Ніколи! Гроші і матеріальна надзабезпеченість не можуть принести того натхнення, яке було в мене постійно у зв'язку з невтомною творчою працею. У мене не було потреби ділити своє життя на робоче, неробоче, відпускне, святкове... У моїй душі завжди було свято. Коли сьогодні я спостерігаю за життям-буттям молоді, то виникають сумніви, що більшість із них повірять мені. Вірте! І робіть своє життя щасливим! Ніколи не ставте «дурного» запитання перед собою: а що я з цього чи іншого свого вчинку матиму? Якщо таке запитання у вас виникає, то знайте — воно є вірною ознакою ваших лінощів.

Так ось, не було жодного дня (це особливо підкреслюю), щоб, оглядаючи хворого та призначаючи йому лікування, я не думав: чи є інші шляхи покращення допомоги конкретній дитині? Саме ця думка тягнула мене до книги, журналу..., саме вона зумовлювала мої наукові пошуки, саме вона давала мені змогу виявити невідомі раніше клінічні прояви захворювання, вдосконалювати класифікацію, обґрунтовувати нові шляхи виникнення та розвитку патологічного процесу...

Як можна було призначати комплексне лікування хворій дитині на питному курорті, коли невідоме дозування мінеральної води для внутрішнього вживання (питне, мікроклізми, промивання кишечника), зовнішнього (ванни), дозування озокеритових, грязьових аплікацій?.. І на ці та інші питання я взявся відповісти шляхом проведення клінічного спостереження в динаміці та на підставі катамнезу (віддалених наслідків лікування) при отриманні дитиною різних комплексів лікування.

З перших днів своєї трудової діяльності і протягом усього життя я розпочинав свою працю на одну годину раніше від офіційного розпорядку дня. У Трускавці в цей час я оглядав хворих, спілкувався з їхніми ба-

тьками, не вирішував інших питань. Особливо така тактика була корисною, коли мене призначили головним лікарем дитячого санаторію «Джерело». У цей ранковий час я особисто виконував і деякі лабораторні дослідження своїх пацієнтів, необхідні для підтвердження діагнозу та оцінки ефективності лікування. Завжди особисто контролював виконання розроблених мною методик диференційного прийому мінеральних вод для внутрішнього вживання, озокеритових аплікацій, ванн. Я думаю, що більшість теперішніх дисертантів, які користуються дослідженнями, виконаними іншими людьми, ніколи не зможуть отримати того задоволення і того окриленого стану від своєї творчості (ялової), які мене супроводжують усе життя.

Не відрікаюсь від снів, що наснились,
Ні від шляхів, що на бурю гудуть,
Ні від землі, за яку ми бились,
Тої, де ми колись народились,
Тої, в яку нас колись покладуть.

Леонід Первомайський

На «заході» свого шляху я не лише ні від чого не відрікаюсь, а люблю любов'ю юнака не лише помітні життєві кроки, а й «дрібниці», які прикрашають наше буття.

А як могло бути інакше? Щоденне спілкування з дітьми, хворими дітьми, покращання здоров'я і психічного стану яких я постійно спостерігав; спілкування з колегами, які були моїми «співучасниками» по «цеху»; кохана дружина і маленький синочок (а пізніше й донька) — постійне джерело позитивних емоцій; не лише повне розуміння, а й постійна підтримка мого керівництва... Ну як на такому фоні не «творити»?

У своїй науково-дослідницькій роботі я звертав увагу не лише на патологію гепатобіліарної системи, з приводу чого у мене була найбільша кількість друкованих праць, а й на інші актуальні питання. Ось деякі з них: «Діагностичні помилки в лікуванні дітей при різних захворюваннях» (журнал «Педіатрія, акушерство і гінекологія». 1961, № 6); «Лікування дітей, хворих на цукровий діабет, на курорті Трускавець» (журнал «Педіатрія, акушерство і гінекологія». 1962, № 5); «До питання про обмін міді і заліза у здорових і хворих дітей» (журнал «Педіатрія, акушерство і гінекологія». 1964, № 6); «О лечении хронических нефритов у детей на курорте Трускавец» (журнал «Советская медицина». 1964, № 6); «Санаторное лечение

мочекаменної болізни у дітей на курорті Трускавець» (журнал «Вопросы охраны материнства и детства». 1964, № 7); «Опыт лечения детей, больных хроническими колитами, на курорте Трускавец» (журнал «Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физкультуры». 1966, № 5)...

Мені не «сиділося» і в інших напрямках людської діяльності. Наприклад, організаторській. Я ж головний лікар.

Перше, що я зробив, — із 24 лікарських п'ятихвилинки протягом місяця проводив лише 4. По-друге, під своїм головуванням розпочав проводити щотижневі консультативні ради, де розглядалися хворі діти, які потребували уточнення діагнозу та лікування. По-третє, запровадив щомісячні інформаційні лікарські конференції, де кожен лікар мав «свій» медичний журнал і доповідав його основний зміст...

Крім того, як депутат міської ради і тривалий час в. о. голови депутатської комісії, активно сприяв удосконаленню курортної терапії в умовах Трускавця шляхом розробки диференційних критеріїв «соціалістичного змагання». У ті часи дитячий санаторій «Джерело» був переможцем серед інших санаторіїв за рівнем діагностичного і лікувального процесу. Ми навіть отримали відповідні атрибути з Києва — прапор переможця, грошову премію санаторію, відзнаки працівникам. І таке було.

Невже таке життя можна замінити «Мерседесами», «Маямами», різноманітними розвагами?! Ніколи! Постійний життєвий оптимізм, обумовлений постійними творчими пошуками, не має альтернативи.

Ось чому сьогодні про ті часи я міг би говорити словами Миколи Вінграновського:

До порога моєї землі
Поспішай, моя доле строга,
Коле осінь золоторога
Теплі лапи сумних журавлів.

В зачарованій млі на ріллі
Розверсталася сива дорога...
До порога моєї землі
Поспішай, моя доле строга.

Віддаю тобі волю свою,
Віддаю тобі силу, доле,
І думок незасніжене поле,
І незлого себе віддаю.

Такий мій підсумок майже шестирічної праці в Трускавці. Він є доказом безпідставності штучного розподілу лікарів на науковців і практичних лікарів. Творити можна всюди, творити можна завжди, творити можна незалежно від віку...

Такі ж та інші дослідження ми проводили не лише в Трускавці, а й на Кавказьких Мінеральних Водах (Железноводськ, Єсентуки), коли я протягом семи років працював у П'ятигорському НДІ курортології і фізіотерапії.

А отже, вони (дослідження) вперше в СРСР й у світі об'єктивно відобразили наукове обґрунтування необхідності ефективного лікування дітей з хронічними запальними захворюваннями на питних курортах.

Якщо в Трускавці я був обтяжений ще й адміністративною роботою (головний лікар), то на Кавказьких Мінеральних Водах (КМВ) я був «вільним козаком». Тільки хворі діти і дослідження різного напрямку. Я не брав жодної участі в громадській роботі інституту, міста (навіть на святкові демонстрації жодного разу не ходив), що моє керівництво сприймало з розумінням. Це був єдиний період мого життя, коли моя свобода дій, практично, була необмеженою. Основною базою моєї праці був дитячий санаторій «Салют» у Железноводську, який, завдяки моїм зусиллям, став клінічним. Один раз на тиждень я консультував хворих у дитячому санаторії «Юність» у Єсентуках, де також був науковим керівником і учасником дослідницьких робіт. Цікавився й брав участь у науковому обґрунтуванні лікування дітей також у П'ятигорську і Кисловодську. Такий широкий територіальний діапазон мого впливу пояснювався тим, що я очолював науковий напрямок розвитку дитячої бальнеології на КМВ.

Хотів би сказати, що всі питання лікування дітей на питних курортах, які вирішували МОЗ СРСР і РРФСР, завжди узгоджували зі мною. (Коли я повернувся в Україну (1970 рік), МОЗ України зі мною жодного разу на цю тему не мало розмови.) «Наш начальник» усе знає.

Мені вдалося з допомогою свого директора НДІ організувати п е р ш у Всесоюзну конференцію лікарів дитячих санаторіїв не туберкульозного профілю в 1966 року, яка проходила в П'ятигорську і де я виступав із 2 доповідями («Состояние санаторно-курортной помощи детям на КМВ и перспективы ее развития», «Основные принципы санаторно-курортного лечения детей с хроническими заболеваниями печени и желчных путей»). Це було найбільш представницьке наукове зібрання, яке пам'ятаю, оскільки в ньому, крім науковців і лікарів, брали участь заступники міністрів або начальники управлінь, які відповідали за здоров'я дітей, з усіх республік колишнього Союзу. За моєю пропозицією з цього приводу в рішеннях конференції, а потім у виданому наказі по МОЗ СРСР було записано наступне:

1. Організувати оздоровлення дітей у нових формах курортних установ: пансіонати матері і дитини, санаторії матері і дитини. (Це рішення було дуже швидко впроваджено в життя.)

2. Організувати відділи дитячої курортології при НДІ (вони були організовані в Центральному НДІ курортології та фізіотерапія (Москва), НДІ педіатрії та дитячої хірургії (Москва), НДІ курортології та фізіотерапії (Томськ) і НДІ дитячої курортології (був організований у Євпаторії).

Рідкісне явище, щоб рішення конференції впроваджувалось у життя. Це стало реальністю завдяки великому організатору профілактичної та лікувальної допомоги дітям Лідії Костянтинівні Скорняковій, яка в той час була начальником відповідного управління МОЗ СРСР.

Мною також була організована Всеросійська конференція «Лікування дітей курортними факторами», яка відбулась у П'ятигорську (1969 рік), де я мав дві доповіді («Некоторые вопросы совершенствования курортной помощи детям», «Эффективность санаторно-курортной терапии детей с хроническим пиелонефритом»). Звичайно, вона не була такою резонансною, як всесоюзна.

Мій директор, Євген Арсентьєвич Смірнов-Каменський, був надзвичайною людиною. Він не лише не заперечував моїм починанням, а й завжди їх активно підтримував. У мене народилась думка щодо побудови дитячого курортного містечка. Він цю ідею енергійно підтримав (це поза виконанням планових наукових робіт). І ось я вже вивчаю досвід великих дитячих установ: у Москві — Русановська дитяча лікарня (у той час — понад тисячу ліжок), дитячі оздоровниці Євпаторії, «Артек»... В останньому мені пощастило поспілкуватись із першим космонавтом Ю. Гагаріном, композитором О. Пахмутовою...

І в позаурочний час я «видаю на гора» «Планово-програмне завдання на проєкт дитячого курортного містечка в м. П'ятигорську на Комсомольській поляні».

Перше обговорення проходить у кабінеті директора, де, крім працівників інституту, присутні ще й архітектори. Мої колеги по інституту різко критикують мене. Я не рахуюсь із «економікою», коли пропоную будувати приміщення 2-х, у крайньому випадку, 3-поверховими. Я їх переконую, що для дітей «хмарочоси» будувати недоцільно. Марно. Архітектори в цей час посміхаються. Чекаю їхньої думки. Нарешті, вони «видають» свій вердикт: «Любі друзі! Про що ви говорите? Економія при будівництві — то не справа лікарів. То наша справа. Ви маєте говорити лише про оптимальний варіант оздоровлення». Я цих архітекторів пам'ятаю все

життя. Особливо тоді, коли лікарів змушували вираховувати витрати на хворих, коли лікарям постійно «талдичать»: економити, економити і ще раз економити. І дійсно, для чого ж «море» різних економістів, щоб лікарі переймалися не притаманними їм справами?

Наступний етап: моя доповідь із цього питання на розширеному засіданні МОЗ СРСР. На ньому присутні працівники і деякі директори Московських НДІ. Десятки запитань. Резюме: дуже добре, що ми заслухали Івана Семеновича. До спілкування з ним ми були негативної думки про цей проект. Усі задоволені. А я дуже радий. Підходить до мене симпатична молода жіночка на прізвище Тхір, представник НДІ проектування курортних установ і каже, що я своїм проектом знищив її вже готову кандидатську дисертацію. Але без злості це каже (пізніше вона стала кандидатом наук). Заступник міністра МОЗ СРСР Сіренко (ім'я та по батькові сьогодні не пам'ятаю), який курував дитинство та материнство, подякував за мою корисну працю і сказав: «Якщо ви побажаєте поїхати в будь-який куточок нашої держави, ми вас завжди підтримаємо морально і фінансово» (я не використав такої можливості).

Крім наведеного, я ще регулярно писав та видавав методичні рекомендації для лікарів: «Лікування в Железноводську дітей з хронічними захворюваннями печінки і жовчних шляхів» (1965); «Критерії ефективності санаторно-курортного лікування дітей» (1966); «Обстеження дітей з хворобами органів системи травлення в санаторно-курортних установах» (1968); «Питне вживання мінеральної води дітьми з хронічними захворюваннями печінки і жовчних шляхів» (1968); «Пелюдотерапія при хронічних захворюваннях гепатобіліарної системи в дитячому віці» (1968)...

Результати своїх досліджень я систематично друкував у журналах. Деякі з них навожу: «Секреция и выделение энтерокиназы и щелочной фосфатазы у детей с заболеваниями печени и желчных путей» (журнал «Педиатрия». 1964, № 9); «Поражения печени и желчных путей у детей при различных заболеваниях желудочно-кишечного тракта» (журнал «Вопросы охраны материнства и детства». 1965, № 4); «Организация санаторно-курортной помощи детям с хроническими заболеваниями органов системы пищеварения» (журнал «Педиатрия». 1965, № 4); «Лечение язвенной болезни у детей на некоторых курортах» (журнал «Вопросы охраны материнства и детства». 1965, № 9); «Эффективность лечение детей с хроническими гепатохолеститами на курорте Трускавец по отдаленным результатам» (журнал «Педиатрия». 1968, № 11); «Санаторно-курортное лечение больных хроническими заболеваниями печени и

желчных путей в Эссендуках» (журнал «Педиатрия». 1968, № 11); «Сравнительная оценка различных методов грязевого электрофореза при хронических заболеваниях гепатобилиарной системы у детей» (журнал «Педиатрия». 1969, 3 2); «Влияние лечения в Железноводске на секрецию и выделение ферментов кишечником у детей с хроническими гепахолециститами» (журнал «Курортология, физиотерапии и ЛФК». 1969, № 2); «Пути дальнейшего развития санаторно-курортной помощи детям» (журнал «Вопросы курортология, физиотерапия и ЛФК». 1969, № 5); «К вопросу об антацидном действии минеральных вод» (журнал «Вопросы материнства и детства. 1971, № 10); «Состояние некоторых электролитов в сыворотке крови и моче у детей с хроническим пиелонефритом и их динамика под влияние лечения в Железноводске» (журнал «Педиатрия». 1971, № 1); «К вопросу о классификации пиелонефрита у детей» (журнал «Педиатрия». 1972, № 1); «Эффективность санаторно-курортного лечения в Железноводске детей, больных хроническим пиелонефритом» (журнал «Вопросы курортология, физиотерапии и ЛФК». 1972, № 1); «Специализация в обследовании — неотъемлемая часть работы врача санатория» (журнал «Вопросы курортология, физиотерапии и ЛФК». 1974, № 6); «К вопросу о механизме действия питьевых минеральных вод» (журнал «Вопросы курортология, физиотерапии и ЛФК». 1976, № 5)...

Водночас я привертав увагу громадськості до важливості оздоровлення дітей на курортах: «Развивать детскую бальнеологию» (газета «Кавказская здравница», 07. 04. 1965); «Открыть детям двери курортов» (там же, 12. 10. 1968); «Для здоровья детей» (там же, 19. 03. 1970)...

Уперше на теренах колишнього СРСР мною були організовані двохмісячні курси удосконалення фахової майстерності лікарів, які працюють у дитячих санаторіях. Вони стали функціональною частиною кафедри курортології, яка діяла при П'ятигорському НДІ курортології та фізіотерапії. Мені було приємно, що і після мого повернення в Україну я в канікулярний час був запрошений для проведення цього циклу (1971). Крім того, на запрошення Железноводського управління курортом я прочитав цикл лекцій про зв'язок вживання мінеральної води з водно-мінеральним обміном людини (1972).

Мої зв'язки з П'ятигорським НДІ тривали чимало років. Майже в усіх конференціях, присвячених дитячій курортології, я брав участь, а у виданнях цього напрямку майже завжди були мої праці, пов'язані з терапією дітей на питних курортах. Ось деякі з них: «Принципы планировки и организация работы детского курортного городка» та «Дифференциаль-

ные методы грязелечения детей с заболеваниями печени и желчных путей» (П'ятигорськ, 1970, зб. «Вопросы курортологии»); «Памятка по режиму и лечебному питанию детей с заболеваниями печени и желчных путей в домашних условиях» (1970) та «Памятка по режиму и лечебному питанию детей при язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки, хроническом гастрите с повышенной кислотностью и секрецией в домашних условиях» (1970); «Основные принципы курортного лечения детей с хроническим пиелонефритом» та «Лечение детей с хроническим пиелонефритом в условиях Железноводского курорта (Железноводськ, 1971, зб. «Санаторно-курортное лечение урологических больных»); «Дуоденальный дренаж — важнейший метод лечения гепатобилиарной системы в детском возрасте» та «Отдаленные результаты лечения детей с хроническими заболеваниями печени и желчных путей на Железноводском и Ессентукском курортах» (Железноводськ, 1972, зб. «Некоторые вопросы диагностики и лечения заболеваний панкреато-гепатобилиарной системы»); «Влияние различной дозировки минеральной воды Смирновского источника № 1 на эффективность лечения детей с хроническим пиелонефритом в Железноводске» (Железноводськ, 1972, зб. «Новые методы диагностики и лечения в курортной практике»); «Курортная помощь детям» (П'ятигорськ, 1972, зб. «Экспериментальная и клиническая бальнеология»).

Був і такий «людський» випадок. У 1976 році (через 6 років після мого повернення в Україну) на базі клінічного дитячого санаторія «Салют», який свого часу був основною клінічною базою, проводилася Всеросійська науково-практична конференція «Санаторно-курортне лікування дітей з захворюваннями органів травлення», де було аж 3 моїх доповіді («Некоторые особенности течения и лечения язвенной болезни в детском возрасте», «Некоторые стороны механизма действия курортных факторов при хронических воспалительных заболеваниях у детей», «Эффективность лечения детей с хроническим гастритом на питьевых курортах»). Директор П'ятигорського НДІ курортології і фізіотерапії професор Кривобоков, який відкривав конференцію, заявив, що протягом двох днів роботи цього наукового зібрання головуватиме професор Іван Семенович Сміян. Я був приємно здивований. По-перше, професор Кривобоков зі мною в минулому не працював, а так — мало знав мене. По-друге, конференція була всеросійською, а я приїхав з України. У президії біля нього (директора) сидів я, а тому на вухо став «шепотіти», що його пропозиція виглядає не зовсім етично. Він уголос заявив, що все етично, оскільки я

зробив у цьому напрямку (яке розглядає конференція) найбільше. Мені було, дійсно, не зовсім комфортно, адже в аудиторії були присутні такі відомі в педіатричному світі особистості, як член-кореспондент АМН СРСР, професор Андрій Мазурін (Москва), професор Апостолов (Ленінград)...

50 000-ним тиражем у 1972 році Ставропольське книжне видавництво видало мою книгу «Лечение детей на курортах КМВ». Такий випадок доброго ставлення моїх учорашніх колег можна вважати унікальним. Адже вони не лише не виступили проти публікації моїх праць, особливо книги, а й усіляко мене заохочували, в тому числі й матеріально (я ж для них став «чужим»).

У 1974 році виходить з друку збірник «Курортное лечение детей» (П'ятигорськ), де за пропозицією дирекції НДІ надруковані мої розділи про захворювання органів травлення (патологія гепатобіліарної системи, виразкова хвороба, хронічні гастрити, хронічний коліт) та хронічний пієлонефрит. Через рік (П'ятигорськ, 1975) виходять друком методичні рекомендації, затверджені МОЗ РРФСР, «Курортное лечение хронического пиелонефрита у детей». У збірнику «Оздоровление и лечение детей и подростков» (П'ятигорськ, 1977) можна знайти і мою статтю «Патогенетическое обоснование использование курортных факторов в лечение хронических заболеваний почек и мочевыводящих путей». Уже через 10 років після того, як я залишив П'ятигорськ (1980), у збірнику «Применение минеральных вод при лечении детей с заболеваниями органов пищеварения и почек» були надруковані дві мої статті: «Важнейшие достижения и основные задачи в области внутреннего применения минеральных вод в педиатрии» і «Питьевое применение минеральных вод с целью местного воздействия при заболеваниях органов пищеварения»... У 1980 році у Ставропольському видавництві виходить науково-популярна брошура «Курорты и дети», де мною написані два розділи, які присвячені курортній терапії дітей з хронічними запальними захворюваннями органів травлення та сечовивідної системи. Це видавництво виказало значне задоволення характером викладення моїх двох розділів і запропонувало самостійно написати брошуру на тему курортного лікування дітей. Це був єдиний випадок, коли я відмовився, через брак часу, від такої гарної пропозиції.

Уся ця «писанина» свідчить про значну повагу до мене і моїх наукових здобутків протягом багатьох років з боку керівництва і співробітників НДІ, у якому я працював у минулому. Не випадково, по телефону і навіть через свого представника, який приїжджав у Тернопіль, мені кілька разів

пропонували повернутись назад, на посаду заступника директора з наукової роботи. Мої теплі спогади про творчу працю та чудових людей у цьому краю не полишають мене до сьогодні.

Багаторічний (13 років) досвід роботи на курортах Трускавця та Кавказьких Мінеральних Вод я використовував протягом усіх років моєї праці, публікуючи десятки статей та книги різного ґатунку в цьому напрямку. Навіть у 2006 році я написав і видав книжку «Лікування дітей на питних курортах», а 15–16 травня 2008 року виступив на науково-практичній конференції в Трускавці з доповіддю «Клініко-патогенетична оцінка ефективності лікування на питних курортах: сьогодення чи майбутнє?», яка надрукована в журналі «Медична гідрологія та реабілітація» (2008, № 1). Приємно, що Трускавець до цього часу пам'ятає і цінує мене (я член редакційної ради зазначеного журналу, почесний голова вченої ради в Трускавці, організатори конференції звеличили мене до рангу почесного гостя...).

Мабуть, я єдиний завідувач кафедри педіатрії, який читав лекцію студентам п'ятого курсу на тему бальнеології — «Патогенетичне обґрунтування внутрішнього вживання мінеральних вод». Водночас запропонована мною програма з вивчення дитячої курортології студентами медичних вузів «запліснявіла» в шухлядах МОЗ України.

Курортологічне моє життя має окрасу тільки весняну

...Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

Леся Українка

У цю весну входить також народження сина (Олександр, 1957) у Трускавці та доньки (Світлана, 1966) в Желєзноводську.

1970 рік. Тернопіль. Завідувач кафедри педіатрії медичного інституту. Неспокій, хвилювання. Надзвичайно напружений кожен день, кожна мить. Обходи, клінічні, клініко-патологоанатомічні конференції, курси підвищення кваліфікації педіатрів області, лекції, практичні заняття зі студентами, виїзди по санавіації, проведення науково-практичних конференцій у районі... «Входження» в новий колектив кафедри, обласної клінічної дитячої лікарні, інституту... Кожна хвилина доби розрахована... Політикою цікавився тільки під час обіду (переглядав газети). Протягом першого року жодного разу не дивився телевізора.

Але ж, якщо не найважливішою, то дуже важливою справою було визначити наукове «обличчя» кафедри. І я вже в перший місяць трудової діяльності запропонував вивчати стан мембранного (пристінкового) травлення (надбання академіка О. М. Уголева у фізіології) у здорових і хворих дітей. Але не взагалі пристінкового травлення, а вуглеводів. Вийшло.

Отримані дослідження стали об'ємними і змістовними. Насамперед були визначені особливості гідролізу і всмоктування вуглеводів у здорових дітей залежно від віку, характеру методу дослідження, вуглеводу (моносахариди, дисахариди, полісахариди). Таким чином, були розроблені нормативні показники, які могли б використовувати численні дослідники. З цього приводу Л. І. Алексєєнко захистила кандидатську дисертацію. Явище рідкісне — дисертація, присвячена здоровій дитині.

Були виявлені особливості ентерального засвоєння вуглеводів у недоношених дітей перших місяців життя (кандидатська дисертація І. О. Багирян), стан гідролізу і всмоктування вуглеводів у дітей з гіпотрофією (кандидатська дисертація В. Ф. Лободи), гострою пневмонією (кандидатська дисертація І. М. Мороз), хронічними холецистохолангітами (кандидатська дисертація Т. С. Бабінець), ожирінням (кандидатська дисертація Н. Я. Ходорчук)...

Підсумком роботи колективу кафедри були: розділ «Синдром мальабсорбції» у книзі «Шлунково-кишкові захворювання у дітей раннього віку» (Київ, 1984), докторська дисертація Л. М. Слободян «Синдром мальабсорбції вуглеводів у дітей» (1985), експрес-інформація (новини медицини): «Переварювання і всмоктування вуглеводів в процесі мембранного травлення в нормі й при патології» (Москва, 1985), монографія «Синдром мальабсорбції вуглеводів у дітей» (Тернопіль, 1994), «Діарейні захворювання» («Лекції з педіатрії», Тернопіль, 2006); методичні рекомендації («Нормативные показатели гликемических кривых у детей школьного возраста после нагрузки различными углеводами», 1975; «Диагностика и лечения нарушений кишечного всасывания при хронических инфекционных заболеваниях пищеварительной системы у детей», 1984; «Диагностический алгоритм синдрома мальабсорбции», 1986; «Показатели прироста гликемии у здоровых детей», 1986, 1987, «О диагностике наследственной непереносимости лактозы»). Десятки статей, доповідей, серед яких і такі: «Особенности углеводного обмена у детей с хроническими заболеваниями гепатобилиарной системы» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1975, № 4), «Стан деяких процесів травлення у дітей з хронічною пневмонією» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1976, № 1),

«Стан кишкового всмоктування у дітей з вірусним гепатитом» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1976, № 6), «Процеси гідролізу і всмоктування вуглеводів у дітей з гіпотрофією аліментарного та інфекційного походження» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1977, № 2), «Екскреція Д-ксилози у дітей з хронічною патологією печінки і жовчних шляхів» («Педіатрія», 1977, № 3), «Особенности гликемических кривых у здоровых детей школьного возраста в зависимости от характера углеводных нагрузок» («Педіатрія», 1978, № 8), «Особенности всасывания и гидролиза углеводов у детей с энтеральным синдромом» («Вопросы охраны материнства и детства», 1978, № 11), «Деякі показники полісубстратного травлення у дітей з хронічним гепатохолециститом після вірусного гепатиту» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1979, № 6), «Состояние процессов всасывания моносахаридов у детей с хроническим холецистохолангитом» («Вопросы охраны материнства и детства», 1979, № 11), «Оценка различных методов исследования и характеристика углеводных нагрузок у детей ясельного возраста» («Вопросы охраны материнства и детства», 1980, № 5), «Особливості глікемічних кривих у здорових дітей раннього і шкільного віку» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1980, № 3), «Характеристика гликемических кривых у детей раннего возраста при нагрузке различными углеводами» («Лабораторное дело», 1980, № 2), «Всасывание углеводов у детей с ожирением» («Педіатрія», 1980, № 6), «Критерії оцінки глікемічних кривих у дітей після навантаження різними вуглеводами» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1981, № 5), «Особенности гидролитической и абсорбционной способности кишечника у детей с гипотрофией» («Педіатрія», 1981, № 2), «Особливості гідролізу і всмоктування вуглеводів у дітей з гострими розладами травлення» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1981, № 4), «Особенности полисубстратного пищеварения у детей хроническими холецистохолангитами» («Вопросы материнства и детства», 1981, № 4), «Особенности процессов гидролиза и всасывания углеводов у здоровых и с заболеваниями желудочно-кишечного тракта у детей» (четвертый съезд педиатров Белоруссии, 1981), «Достижения педиатрии в области изучения гидролиза и всасывания углеводов» (Педіатрія», 1981, № 5), «Исследование гидролиза и всасывания углеводов в педиатрии» («Педіатрія», 1981, № 10), «Особенности гидролитической и абсорбционной способности тонкой кишки у здоровых детей», (седьмой съезд педиатров Украины, 1982), «Возрастные особенности гидролиза и всасывания углеводов у здоровых детей» («Педіатрія», 1985, № 11), «Синдром мальабсорбции и

диспепсія»» («Педиатрія», 1986, № 4), «Особенности гидролиза и всасывания углеводов у недоношенных детей» («Педиатрия», 1987, № 12), «Взаимосвязь морфофункционального состояния биологических мембран и энтерального усвоения углеводов у детей с острой пневмонией» («Педиатрия», 1988, № 1); «Деякі патогенетичні механізми корегування вуглеводного компонента продуктів харчування для дітей» (Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1990, № 4), «Питание детей с гипотрофией с учетом особенностей гидролиза и всасывания углеводов» («Вопросы питания», 1990, № 4), «Сучасні уявлення про патогенез діарейного синдрому» («Журнал Академії медичних наук України», 1995, № 2), «Лікування дітей з інфекційними діареями» (Інфекційні хвороби, 1996, № 1)...

Усе наведене дозволило дати етіопатогенетичне визначення діарейних проявів, запропонувати робочу схему етіопатогенезу, робочу класифікацію діарейних захворювань, диференційні критерії набутого і спадкового синдрому мальабсорбції та обґрунтувати методи терапії такої патології.

Мені було приємно, що хворих дітей із такою патологією спрямовували до мене на консультацію не лише з різних регіонів України, а й з деяких республік колишнього Союзу. Мені також приємно, що сьогодні педіатри області без особливих труднощів діагностують мальабсорбцію (гастроентеральну ферментопатію) набутого і спадкового походження та призначають відповідне лікування.

Природним продовженням цього напрямком дослідження були висновки щодо вдосконалення харчового лікування при різних хворобах. Так, найбільш показовою патогенетичною терапією целиакії було вилучення з меню продуктів, які вмістять глютен (жито, пшениця, ячмінь). І цього було достатньо, щоб вивести дитини з важкого стану і зробити її життя звичайним для здорового малюка. Визначені трьохетапні особливості гідролізу та всмоктування вуглеводів у новонароджених дозволили рекомендувати оптимальні схеми харчування для таких дітей...

Як своєрідний підсумок нашої роботи в цьому напрямку в Тернополі відбулася XIV Всесоюзна конференція з фізіології травлення та всмоктування, яку курував академік СРСР О. М. Уголев і де ми виступили з наступними доповідями: «Значение учения о мембранном пищеварении в педиатрии», «Патогенетические основы диспепсического синдрома у детей» (1986) У наступному році (1987) на VIII з'їзді педіатрів у Тернополі я зробив доповідь «Стан процесів гідролізу і всмоктування у дітей раннього віку», яка була підсумком багаторічної праці. А на пропозицію

московських колег, які слухали мою доповідь, я написав 2 статті для журналів: «Клинико-патогенетические подходы к проблеме расстройства пищеварения у детей раннего возраста» («Педиатрия», 1989, № 4) та «Гипотрофия и диспепсия» («Вопросы питания», 1990, № 3).

Тому не випадково ми підготували цілу низку книг, у яких ідеться про вирішальне значення харчування хворої та здорової людини для її розвитку і життєздатності: «Методичні рекомендації по правильному харчуванні дітей першого року життя» (Тернопіль, 1977); «Парентеральное питание у детей раннего возраста» (Львов, 1982); «Догляд і харчування при диспепсії» (Київ, 4 видання, 1984–1988); «В харчуванні дитини — залог тривалості життя» (Київ, 1987); «Гіпотрофія» (Київ, 1989); «Раціональне харчування дитини до року — залог здоров'я» (Тернопіль, 1988); «Рекомендации по суточному набору продуктов питания здоровых детей» (Тернопіль, 1988); «Нутриентограмма» (Тернопіль, 1988); «Харчування і розвиток дитини» (Київ, 1992); «Хронічні розлади харчування» (Київ, 1994); «Мальабсорбція» (Київ, 1994)»; «Діарейні захворювання» (Тернопіль, 1994)»; «В раціональному харчуванні дітей до року — здоров'я нації» (1998); «Гіпотрофія: сучасні погляди та нові підходи» (Тернопіль, 2001); «Раціональне харчування дітей раннього віку» (компакт-диск, 1999); «Раціональне харчування дітей до року» (Тернопіль, 2006)...

Я й сьогодні вважаю, що проблемою оптимізації харчування здорової та хворої дитини мають опікуватися провідні вчені, наукові колективи України. Отже, це проблема № 1 для педіатрів, для країни, для суттєвого оздоровлення нації. Дуже хотілося б, щоб таке розуміння цієї проблеми було притаманне кожному моєму колезі, кожному державному чиновнику. Принизливе «мавпування» ВООЗівських порад щодо вигодовування дітей до року, яке ми спостерігаємо сьогодні, говорить про нашу безпорадність.

Життя завжди вирує. А власну роль у ньому ми визначаємо самі. Понад 60 років я пропрацював на ниві медицини. Понад 60 років вона мені давала життєву наснагу, насолоду, відраду, робила моє життя цілеспрямованим, корисним не лише для мене, а й для людей, що мене оточували. Я завжди розумів, що «Ми помремо. Але факт, ідея, образ того, що ми зробили, залишиться. У цьому суть безсмертя» (Іван Федорович).

Тисячі і тисячі малюків (я не можу підрахувати їх кількість), яким надав допомогу, з кращими відчуттями сприймали та продовжували своє життя, а я отримував незбагненне задоволення за кожний прожитий день. Райдужне забарвлення мого сприйняття навколишнього світу не звужува-

лося, а завжди розширювалося. Тому я ніколи не обмежувався тільки безпосереднім спілкуванням зі здоровими і хворими малюками та їх батьками, а й намагався це робити через ЗМІ. Десятки, сотні моїх статей у газетах були спрямовані на бажання оздоровити дітей, а також і все населення. Ось тільки деякі з них: «Гепатохолестити у дітей» (под рубрикой «В помощь практическому врачу», «Медицинская газета», 05.03.1975); «Усе найкраще» («Вільне життя», 06.1977); «Дитинства щасливі зорі» («Вільне життя», 09.08.1978); «Коли в домі немовля» («Вільне життя», 19.01.1980); «Хай завжди буде сонце» («Вільне життя», 01.06.1982); «Народжені для щастя» («Вільне життя», 1.06.1984); «Право быть врачом» («Правда Украины», 21.06.1986); «А завтра клятва Гиппократата...» («Вільне життя» (22.11.1986); «Увага справжній увазі» («Вільне життя», 26.08.1987); «Диплом є. А лікар?» («Вільне життя», 24.12.1993); «Летить лелека над Україною: кому він діток принесе?» («Свобода», 08.06.1996); «Здоров'я матері і дитини — здоров'я нації» («Ваше здоров'я», 24-30.08.1996); «Ходить сон біля вікон, а дрімота — біля плота...» («Свобода», 05.09.1996)... І все-таки одну коротку статтю «Прогнозировать здоровое поколение» (Комсомольская правда, 25.05.1973) я наведу повністю:

«Педиатрия — наука о здоровом и больном ребенке. Это одна из отраслей медицины, занимающаяся профилактикой и лечением заболеваний в детском возрасте. Академик Г.Н. Сперанский писал: «Дети, считая детский возраст от рождения до 15 лет, как известно, составляют приблизительно третью часть населения, а заболевают и умирают в этой трети не менее чем в двух третях, вместе взятых». Поэтому понятно, что в нашем государстве медицинская мысль обращена прежде всего к детскому возрасту.

Как известно, ныне наиболее распространены заболевания, поражающие сердечно-сосудистую систему, почки и мочевыводящие пути, органы пищеварения. И хотя современные достижения медицины и социальные условия в нашей стране позволили достигнуть значительных успехов, заметного снижения этих заболеваний не отмечается. В чем же причина? Известно, что большую группу сердечно-сосудистых больных составляют люди, перенесшие ревматизм, а он больше всего распространен в детском возрасте. То же можно сказать и многих других болезнях. Следовательно, профилактика заболеваний в детском возрасте, успешное лечение детей будет служить не только делу оздоровления детского населения, но и предупреждения заболеваний у взрослых. Из сказанного становится понятным, почему педиатрия является важнейшей отраслью медицины.

Если это важнейшая отрасль медицины, то мы вправе надеяться на максимальное внимание к педиатрии. Другими словами, материальные затраты на оздоровления детей должны значительно превышать суммарные затраты на лечение и профилактику взрослых по всем видам клинической медицины. Речь идет не о том запланированном в будущем строительстве детских лечебно-профилактических учреждений, а о резком перераспределении имеющихся средств на здравоохранение в пользу детства. В самом деле, новейшие достижения науки не оказали заметного влияния на снижение заболеваемости у взрослых.

«Комсомольская правда» затронула вопрос огромной социальной важности. Пусть меркой деятельности организатора здравоохранения станет перефразированная пословица: «Скажи, как ты относишься к детям, и я скажу, кто ты!».

Як і 45 років тому, так й тепер нас, педіатрів, ніхто не чує і не читає. Я маю на увазі не лише чиновників вищого рангу, а й місцевих.

Подальше розширення наших наукових пошуків пов'язане з вивченням ендогенної інтоксикації (ЕІ) при різноманітних захворюваннях. Ми переконалися, що немає такого захворювання, при якому не було б проявів синдрому ЕІ. Навіть при стійкій ремісії хронічного запального процесу, при уважному спілкуванні з хворим, можна виявити окремі його прояви (слабкість, швидка втомлюваність, зниження працездатності, успішності при навчанні, періодичні головні болі...). Я вже не говорю про зміни біохімічних досліджень. В основі цих клінічних проявів лежить той факт, що кожне захворювання супроводжується надлишковим утворенням вільних радикалів кисню, які шкодять клітині, виконуючи руйнівну дію, що приводить до надлишкового накопичення ендогенних токсичних для організму речовин. Прикладом особливо виражених незворотних клінічних проявів фізичного та психічного розладів, внаслідок негативної дії вільних радикалів кисню, можна вважати алкогольний синдром плода, який детально описаний в нашій книзі «Алкогольний синдром плода» (Тернопіль, 1995).

Ось чому, з нашої точки зору, говорити про повне одужування можна лише при відсутності проявів синдрому ЕІ.

По-друге, ступінь проявів ЕІ є основним критерієм важкості будь-якої хвороби. По-третє, при кожному захворюванні є достатні обґрунтування для призначення в комплекс терапії дезінтоксикаційних чинників, у тому числі й антиоксидантних.

Мої учні захистили понад 20 дисертацій, де визначалась ступінь ЕІ та вносились корективи в лікування дітей із різноманітною патологією.

У 2001 році мною була організована та проведена в м. Тернопіль республіканська науково-практична конференція «Ендогенна інтоксикація та її корекція в педіатрії», в матеріалах якої надруковані результати наукових досліджень 23 тернополян.

Напередодні цієї конференції нами було видано через український центр науково-методичної інформації та патентно-ліцензійної роботи низку інформаційних листів: «Застосування ентеросорбентів в комплексній терапії бронхіальної астми у дітей» (1992), «Застосування антиоксидантів в комплексній терапії хронічних захворювань гастродуоденальної зони у дітей» (1995), «Застосування ентеродезу в комплексній терапії гострих кишкових інфекцій у дітей раннього віку» (1995), «Застосування ентеросорбентів та бактерійних препаратів в комплексній терапії у дітей з гіпотрофією» (1996), «Застосування ентеросорбенту «Силлард П» у комплексному лікуванні дітей, хворих на сальмонельоз» (2000), «Застосування ентеросорбенту «Силлард П» у комплексному лікуванні хворих дітей на хронічний пієлонефрит з супутньою патологією гастродуоденальної зони» (2000), «Параклінічні критерії оцінки синдрому ендогенної інтоксикації при гострій дизентерії у дітей» (2000), «Обґрунтування призначення ентеросорбенту СКН у реабілітаційній терапії недоношених немовлят» (2000), «Метод лікування синдрому ендотоксикозу у дітей з ревматоїдним артритом» (2003).

Сьогодні якщо не всі, то більшість наукових колективів приділяють значну увагу проблемам ендогенної інтоксикації та її корекції. Тому вибраний майже 40 років тому напрямок наукових досліджень виявився не лише актуальним, а й корисним для хворих дітей.

Цілеспрямована наукова діяльність ніколи не шкодила моїй навчальній та методичній діяльності. Навпаки, вона допомагала постійному вдосконаленню. Не було жодної лекції для студентів, жодного практичного заняття з ними, де б я не обґрунтовував теоретичні посилки своїми клінічними спостереженнями і власними науковими здобутками. В останні роки я навіть запровадив лекцію для студентів: «Наукові досягнення колективу кафедри педіатрії та їх практичне значення». Більш того, ми постійно були «піонерами» в підготовці та виданні навчально-методичної літератури про що свідчать і наведені нижче матеріали.

Підручники, навчальні посібники, лекції: «Детская курортология» (Київ, 1985); «Спадкові аномалії обміну речовин (ферментопатії)» (Тер-

нопіль, 1992); «Гостра пневмонія у дітей раннього віку» (Тернопіль, 1992); «Бронхіальна астма у дітей» (Тернопіль, 1992); «Гіпотрофія» (Тернопіль, 1992); «Практична педіатрія» (Київ, 1993); «Хронічна пневмонія» (Тернопіль, 1994); «Діарейні захворювання у дітей (визначення, актуальність, етіологія, патогенез, клініка, диференційна діагностика)» (Тернопіль, 1994); «Діарейні захворювання у дітей (профілактика та лікування)» (Тернопіль, 1994); «Рахіт» (Тернопіль, 1994); «Ревматоїдний артрит» (Тернопіль, 1994); «Уроджені вади серця» (Тернопіль, 1994); «Ревматизм у дітей» (Тернопіль, 1994); «Походження, диференційна діагностика і терапія жовтяниць новонароджених» (Тернопіль, 1994); «Педіатрія в ситуаційних задачах» (Тернопіль, 1995); «За захворювання гепатобіліарної системи у дітей» (1995); «Реабілітаційні фактори курортів» (Тернопіль, 1995); «Бронхіальна астма дитячого віку» (Тернопіль, 1995); «Особливості перебігу хронічного гастродуоденіту у дітей» (Тернопіль, 1996); «Госпітальна педіатрія» (Тернопіль-Київ, 1997); «Факультетська педіатрія» (Тернопіль-Київ, 1998); «Невідкладні стани в медсестринській практиці» (Тернопіль, 1998); «Алгоритм практичних навичок з дисципліни «Медсестринство в педіатрії»» (Тернопіль, 1998); «Особливості та семіотика захворювань дитячого організму» (Тернопіль-Київ, 1999); розділи «Хвороби незбалансованого харчування» та «За захворювання органів травлення у дітей старшого віку» в підручнику «Дитячі хвороби» (Київ, 1999); «Актуальні питання вакцинопрофілактики інфекційних хвороб у дітей» (Тернопіль, 2001); «Медицина генетика дитячого віку» (Тернопіль, 2003); «Педіатрія» (цикл лекцій)» (Тернопіль, 2004); «Дитяча інфектологія» (Тернопіль, 2004); «Лекції з педіатрії» (Тернопіль, 2006); «Сходінки оволодіння професією лікаря» (2012)...

Методичні вказівки: «Методические указания студентам по клиническому обследованию больного ребенка» (1975); Методические указания по внеаудиторной подготовке к практическим занятиям по детским болезням» (Тернопіль, 1975); «Учебно-исследовательская работа студентов (УИРС)» (Тернопіль, 1977); «Методические указания к лекциям и практическим занятиям по детским болезням (классификация заболеваний)» (Тернопіль, 1977); «Дневник самоконтроля овладения практическими навыками» (Тернопіль, 1979); «Организация внутривузовского контроля за качеством подготовки врачей» (Тернопіль, 1979); «Методические указания студентам по клиническому обследовании ребенка» (1979), «Методические материалы для самоподготовки студентов к экзаменам по детским болезням» (Тернопіль, 1980); «Роль и значение системы контроля в

вузе» (1980), «К методическим указаниям для студентов по подготовке к практическим занятиям» (Тернопіль, 1982); «Методические указания по подготовке врачей-интернов по педиатрии» (Тернопіль, 1982); «Межкафедральная программа «Основы профилактики» (Тернопіль, 1983); «Сквозная межкафедральная программа «Амбулаторно-поликлиническое обслуживание населения» (1987), «Методичні вказівки для студентів IV–V курсів по підготовці до практичних занять з дитячих хвороб» (Тернопіль, 1987); «Методические указания для студентов IV–V курсов по подготовке к практическому занятию по разделу «Детские соматические заболевания» (часть I)» (Київ, 1987); така ж назва, але частина II; «Методические указания по подготовке к практическим занятиям студентов по разделу «Пропедевтика детских болезней» (Київ, 1987); «Методические указания для студентов к практическим занятиям по разделу «Детские инфекционные болезни» (Київ, 1987); «Методологическая направленность в изучении детских болезней» (Тернопіль, 1988); «Методичні вказівки для студентів до практичних занять по розділу «Пропедевтики дитячих хвороб з питаннями медичної генетики» (Тернопіль, 1992); «Історія хвороби на курсі пропедевтики дитячих хвороб (методичні рекомендації)» (Тернопіль, 1996), «Програма з пропедевтичної, факультетської та госпітальної педіатрії для студентів вищих медичних навчальних закладів II–IV рівня акредитації із спеціальності 7.110 104 — «педіатрія» (Київ, 2002)...

Я вважав і вважаю, що основою підготовки кваліфікованого лікаря у вузі є постійне спілкування студента з хворим. На практичному занятті в клініці необхідно виходити з принципу: один студент — один хворий. І в жодному разі з принципу: дві години занять — двісті тестів. Останнє гасло слід використовувати лише в процесі самопідготовки. Мені сумно сьогодні дивитися, що «оболонізація» по-українськи втрачає значні досягнення вищої медичної школи в минулому.

Своїм досвідом навчання студентів педіатрії ми неодноразово ділилися на різноманітних навчально-методичних конференціях, у журналах. Наприклад, ще в 1984 році в журналі «Педіатрія, акушерство і гінекологія» (№ 4) ми надрукували статтю «Досвід інтенсифікації практичного заняття з дитячих хвороб».

Жодна монографія, жоден підручник, які видавалися іншими авторами, не залишалися без нашої уваги. Це рецензія на монографію К. С. Тихомірової «Курортное лечение детей и подростков с хроническими заболеваниями сердечно-сосудистой системы» («Вопросы курортологии, физиотерапии и ЛФК», 1977, № 9). У 1982 році в № 5 журналу «Пе-

діатрія, акушерство і гінекологія» надрукували рецензію на монографію О. Л. Переладової «Заболевания органов дыхания у детей», у 1987 — на підручник А. В. Мазуріна та І. М. Воронцова «Пропедевтика детских болезней» («Педиатрия», 1987, № 1), у 1988 — на підручник Л. А. Ісаєвої, В. І. Карташова та ін. «Детские болезни» («Педиатрия», 1988, № 9), рецензія на керівництво для лікарів «Инфекционные болезни» («Інфекційні хвороби», 1995, № 1)...

Ці «папери» свідчать про моє активне життя в студентському середовищі. Я можу стверджувати, що жоден чинник природного і синтетичного походження не в змозі бути таким активним у збудженні позитивних емоцій людини, як творче спілкування з молоддю. Кожна лекція, кожне практичне заняття зі студентами викликали світле, рожеве, голубе... сприйняття навколишнього середовища, вирізняли у всього живого і неживого доброту, тепло, красоту... І коли завідувач сектору еволюційної цитогеронтології біофаку МДУ Олександр Хохлов, відповідаючи кореспонденту «ДТ» (14 червня 2008), говорить, «що на жаль, геронтологія може запропонувати ті ж такі прості рецепти для продовження активного життя, що й багато років тому: достатня фізична активність і достатній сон, малокалорійна повноцінна дієта, відсутність хронічних стресів, трохи червоного сухого вина...», то на мій погляд, він недооцінив активну творчу працю взагалі, а особливо активне спілкування з молоддю. Останнє — неабиякий стимул до активної праці, до мрій майбутнього, неосяжного...

...Тільки — життя за життя! Мріє, станься живою!

Слово, коли ти живе, статися тілом пора.

Хто моря переплив і спалив кораблі за собою,
той не вмере, не здобувши нового добра.

Мріє, колись ти літала орлом надо мною, —
дай мені крила свої, хочу їх мати сама,
хочу дихать вогнем, хочу жити твєю весною,
а як прийдеться згинуть за тебе — дарма!

Леся Українка

То правда, що мрії не покидають людину до останніх днів... Думки-мрії є визначальними щодо якості життя людини. Думки-мрії визначають і напрямок наукової діяльності вченого, колективу...

В останні дні мого ректорства (1997) вперше за роки незалежності з'явилися гроші в касі нашої медичної академії, а тому я відважився при-

дбати сучасний двофотонний рентгенівський денситометр DPX-A (перший в Україні). Він став основою наукових досліджень більшості кафедр академії (університету), в тому числі й колективу кафедри педіатрії, яку я очолював. Багаторічні дослідження дозволили нам зробити висновок:

1. Діти з різною соматичною патологією мають меншу мінеральну щільність кісткової тканини (МЩКТ), ніж здорові. Неспецифічні синдроми наявності патології організму супроводжуються зниженою МЩКТ, що дає підстави вважати показники щільності кісткової тканини маркерами здоров'я дітей.

2. Попередження зниження МЩКТ у дітей можливе, виправдане й економічно вигідне.

3. Розроблені методи лікування зниженої МЩКТ у хворих дітей є ефективними і повинні впроваджуватись у практику, незважаючи на відсутність таких рекомендацій у «протоколах лікування».

Наші наукові здобутки в цьому напрямку опубліковані в численних статтях, 4-х кандидатських дисертаціях, виконаних під моїм керівництвом, а також у 6 розділах монографії «Проблеми остеопорозу» («Укрмедкнига», 2002): «Цукровий діабет у дітей», «Ендемічний зоб у дітей», «Захворювання нирок у дітей», «Бронхолегеневі захворювання у дітей», «Бронхіальна астма у дітей», «Ревматоїдний артрит у дітей». Ми також наважилися написати розділ «Остеодефіцит і педіатрія» в книзі «Лекції з педіатрії» («Підручники і посібники», 2006).

Лише моє життя, лише мої пошуки по удосконаленню попередження, діагностики та лікування хворих дітей свідчать про необмеженість горизонтів активної праці людської, яка не має альтернативи відчутті душевного емоційного піднесення.

Я зі своїм колективом завжди був у пошуках. Тільки цим можна пояснити вихід у світ таких методичних рекомендацій: «Профілактика, діагностика и лечение гипервитаминоза Д» (1976), «Профілактика ДВС-синдрому при гнійно-септичних захворюваннях у дітей раннього віку» (1984), «Методичні рекомендації по контролю за вихованням здорової дитини» (1985), «Календар по диспансеризації дітей» (1987), «Інформаційна лінійка педіатра», «Індивідуальний календар дитини» (1887), «Диспансеризація недоношених дітей» (1988), «Уніфікований календар дитини» (1989), «Використання магніто-лазерного випромінювання в лікуванні дітей із поєднаною патологією бронхолегеневої та гепатобіліарної систем» (2000)... А в 2003 році, як наслідок багаторічної планової наукової роботи, були надруковані для практичних лікарів методичні рекомен-

дації «Критерії діагностики формування у підлітків схильності до соціально-негативної поведінки і шляхи її попередження».

Недостатньо уваги ми приділяли винаходам, а тому їх лише декілька (авторські свідоцтва, патенти): «Спосіб оцінки состояния кожи и подкожно-жировой клетчатки», «Спосіб посилення жовчовиділення при ураженнях печінки у лабораторних тварин», «Спосіб профілактики і лікування цукрового діабету», «Спосіб лікування залізодефіцитної анемії», «Спосіб лікування хронічного пієлонефриту у дітей», «Спосіб індивідуального дозування антацидів для дітей і дорослих», «Спосіб лікування остеопорозу у дітей із затримкою росту»; десятки рацпропозицій. Я консерватор і вважаю, що такі «папери» необхідно лише для іміджу кафедри, університету. Їх оформлення — втрата значного часу.

Ми не бачили обмежень у своїй діяльності. Ну як не звернути уваги на новонароджених! Початок життя! Початок усього живого. Мабуть, з моєї точки зору, жодна галузь вітчизняної медичної науки немає таких суттєвих досягнень, як неонатологія. Адже така проблема не може не притягувати численних дослідників. Наслідком наукових пошуків у цьому напрямку під нашим керівництвом були виконані в клініці, яку я очолював, та захищені кандидатські дисертації: «Особливості неспецифічної реактивності організму новонароджених від матерів з пізнім токсикозом вагітності» (1987, Н. С. Воронцова); «Особливості ентерального засвоєння вуглеводів у недоношених» (1988, І. О. Багирян); «Обґрунтування призначення ентеросорбентів в реабілітаційній терапії недоношених» (1994, В. В. Стеценко); «Особливості клініки та метаболічної адаптації недоношених новонароджених при включенні есенціале в комплекс заходів на другому етапі виходжування» (1996, В. В. Павліковська); «Застосування ентеросорбції в комплексному лікуванні новонароджених з гнійно-септичними захворюваннями та вродженими пневмоніями» (1996, Г. А. Павлишин) та одна докторська — «Клініко-патогенетичні та морфологічні паралелі перинатальної інфекційної патології у новонароджених та оптимізація їх лікування» (2007, Г. А. Павлишин).

Крім того, бажання покращити профілактичну допомогу новонародженим викладені в розділах книги «Лекції з педіатрії» (2006): «Годування недоношених», «Вступ до неонатології. Періоди розвитку плода. Транзиторні стани новонароджених. Особливості лікувально-профілактичної допомоги новонародженим», «Сепсис новонародженого — генералізована форма інфекції», «Локалізовані форми інфекції у новонароджених дітей», «Внутрішньоутробні специфічні інфекції. Ембріо- і фетопатії»,

«Походження, диференційна діагностика і терапія жовтяниць новонароджених», в методичних рекомендаціях для лікарів «Критерії діагностики та принципи лікування внутрішньоутробних специфічних інфекцій у новонароджених» (2001), у десятках статей, доповідей на різного рівня науково-практичних конференцій. А в 2001 році з нашої ініціативи в Тернополі відбувся регіональний симпозіум з міжнародною участю «Сучасні аспекти неонатології», де було заслухано і 7 доповідей тернополян.

І це правда, що ми керувалися таким:

Все повидавший на пути своем,
Изведавший все горести на свете,
Из благ земных молю я об одном:
Пусть никогда не умирают дети!

Я понимаю — этому не быть,
Смерть без разбора расставляет сети,
И все ж таки я не устану говорить:
Пусть никогда не умирают дети!

Не распустится дереву опять,
Которому зимой весна не снится.
О невозможном если не мечтают,
То вряд ли и возможное свершится.

Я мир воспринимаю без прикрас
И жизнь не в розовом я вижу свете,
И все таки кричу сто первый раз:
Пусть никогда не умирают дети!

Кайсын Кулиев

Усе мене приваблювало, усе більше бажав зробити. Тому не випадково, що моя зацікавленість у педіатрії не мала меж.

Але розпочинав я з гепатології та гастроентерології. Із сотнями, тисячами таких хворих дітей та їхніми батьками мені довелось мати справу. І результати усуспільненого наукового аналізу такого спілкуванні були помітні. Перша монографія із України і третя в Союзі (М. С. Маслов, 1951, Ленінград; А. Ф. Смишляєва, 1957, Москва), яка присвячена хронічним захворюванням гепатобіліарної системи «Санаторно-курортное лечение детей с хроническими заболеваниями печени и желчных путей», вийшла в 1962 році («Медгиз», Москва). Захистив з цієї проблеми, як уже

писав кандидатську дисертацію. У монографії «Курортное лечение детей» (Москва, «Медицина», 1967) є дві мої глави: «Курортное лечение детей с хроническими заболеваниями печени и желчных путей» і «Основные принципы организации лечения детей на Кавказских минеральных водах». Знову виходить моя одноосібна монографія в 1973 році «Комплексное лечение детей с хроническими заболеваниями печени и желчных путей» (Москва, «Медицина», 1973). Друкуються численні статті в різних журналах з приводу уражень печінки і жовчних шляхів та низка розділів у монографіях та підручниках: «Патология гепатобилиарной системы» (кн. «Курортное лечение детей», Пятигорск, 1974), «Заболевания органов пищеварения» (в кн. «Бальнеотерапия при заболеваниях в детском возрасте» (Москва, «Медицина», 1980), «Санаторно-курортное лечение» (в кн. «Болезни органов пищеварения у детей» (Москва, «Медицина», 1984), «Детская курортология» (Київ, «Вища школа», 1985), «Захворювання гепатобіліарної системи у дітей» (Тернопіль, лекція, 1995), «Захворювання органів травлення у дітей старшого віку» (в кн. «Дитячі хвороби», Київ, 1999), «Хронічні захворювання гепатобіліарної системи» (кн. «Лекції з педіатрії», «Підручники і посібники», 2006)... Видаються для лікарів методичні вказівки: «Методика применения дуоденального дренажа (тюбажа) у детей» (1973), «Лечение хронических холецистохолангитов у детей» (1978), «Этапное лечение и диспансеризация детей с хроническими заболеваниями гепатобилиарной и гастродуоденальной систем» (1980), «Роль лямблий в патологии органов травления у детей» (2003)...

І нарешті в січні 2004 році ми організовуємо та проводимо в Тернополі республіканську науково-практичну конференцію, присвячену до 75-річчя з дня народження члена-кореспондента АМН України, професора І. С. Сміяна, «Актуальні питання патології органів травлення у дітей».

Ось моя передмова до матеріалів цієї конференції:

«Хвороби травлення в дитячому віці слід вважати найбільш розповсюдженою патологією. Чим менший вік дитини, тим частіше вони трапляються, тим важче її наслідки. Система травлення в людини (шлунково-кишковий тракт, печінка, жовчні шляхи, підшлункова залоза) найбільш незахищена від дії несприятливих чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Ось чому всякі соматичні і інфекційні захворювання у дітей негативно впливають на органи травлення та викликають функціональні і навіть органічні зміни. Таке сприйняття цих змін зі сторони органів травлення обумовлює необхідність до можливих пошкоджень з боку гепато-

біліарної системи (насамперед) та шлунково-кишкового тракту при гострій і хронічній патології інфекційного і неінфекційного походження.

З метою виявлення ранніх патологічних проявів з боку органів травлення у дітей на порядок денний постає питання обов'язкового езофагогастродуоденоскопічного й УЗ-дослідження у всіх дітей з гострою і хронічною патологією дітей зі скаргами на болі в ділянці живота і при наявності диспепсичного синдрому.

Не викликає також сумніву, що із всіх напрямків лікування хронічних захворювань органів травлення в дитячому віці найменше уваги приділяється найбільш ефективній терапії в умовах питних курортів. Про це свідчать і доповіді сьогоднішньої науково-практичної конференції.

Зрушення з майже статичного положення дитячої гастроентерології і гепатології, як науки і практики, можливо лише при умові переконання організаторів охорони здоров'я в надзвичайній важливості обговорюваної сьогодні проблеми.

З моєї точки зору, організація науково-дослідного інституту дитячої гепатології і гастроентерології принесла б значну користь в оздоровленні дитячого і дорослого населення України».

У своїй проблемній доповіді на цій конференції («Хронічні хвороби органів травлення: проблема минулого, сьогодення і майбутнього») я говорив про дискусійні питання, серед яких і такі:

1. Чи може бути ізольованим хронічне захворювання шлунку, кишечника, печінки, жовчних шляхів?..

2. У педіатричній практиці достатньо часто використовується діагноз: дискінезія жовчовивідних шляхів. Більше того, таку нозологічну форму наводять і в підручниках. Я хотів би задати запитання: чи бувають хронічні захворювання сечової, бронхолегеневої систем без функціональних розладів, без так званих дискінезій?.. Всяка дискінезія — це обов'язковий атрибут хронічного та гострого запалення (*functio laesa*) і, з нашої точки зору, виділяти одне із проявів захворювання в нозологічну одиницю не коректно...

3. Чи може мати ізольований перебіг хронічний холецистит, холестехолангіт, гепатит?..

4. Найбільш чутливим індикатором перебігу і важкості того чи іншого захворювання є печінка, зміни її фізичних параметрів, зміни функціонального стану, динаміка цих порушень.

5. Найбільш адекватними комплексними методами лікування хронічних запальних захворювань органів травлення у дітей є бальнеотерапія...

Крім того, під моїм керівництвом у цьому напрямку були захищені такі дисертації: «Діагностичне значення біохімічних властивостей дуоденального вмісту та порушень вуглеводного обміну у дітей, хворих на хронічний холецистохолангіт» (Бабінець Т. С., 1980), «Особливості гідролізу і всмоктування вуглеводів у дітей з гіпотрофією» (Лобода В. Ф., 1982), «Синдром мальабсорбції вуглеводів у дітей (клініка, патогенез, лікування)» (докторська дисертація Слободян Л. М., 1985), «Патогенетичне обґрунтування застосування антиоксидантів при хронічному персистуючому гепатиті у дітей» (Кабакова Г. Б., 1990), «Синдром ендогенної інтоксикації у дітей, хворих на хронічний вірусний гепатит та методи його корекції» (Луцук А. О., 1998), «Клініко-патогенетична оцінка кровоплину слизової оболонки шлунка і дванадцятипалої кишки та удосконалення комплексного лікування дітей з хронічним гастродуоденітом» (Боцюк Н., 2002), «Удосконалення діагностики гастродуоденітів у дітей та їх реабілітація з застосуванням бальнеологічних методів» (Русановська О. В., 2003).

Питання всебічного вивчення та удосконалення діагностики і лікування захворювань шлунка, кишечника були опубліковані в чисельних статтях: «Организация санаторно-курортной помощи детям с хроническими заболеваниями органов системы пищеварения» («Педиатрия», 1965, № 4), «Лечение язвенной болезни у детей на некоторых курортах» («Вопросы охраны материнства и детства», 1965, № 9), «Опыт лечения детей, больных хроническими колитами, на курорте Трускавец» («Вопросы курортологии, физиотерапии и ЛФК», 1966, № 5), «Хронічний гастрит в дитячому віці» («Педіатрія, акушерство і гінекологія», 1974, № 4)... Крім того, ці питання висвітлювались у більшості монографій, посібників та підручників, які видавалися з нашою участю. Зокрема, в моїх «Лекціях з педіатрії» (2006) є такі розділи: «Хронічні хвороби органів травлення: проблеми минулого, сьогодення й майбутнього», «Хронічний гастрит», «Хронічний гастродуоденіт», «Виразкова хвороба шлунку та дванадцятипалої кишки», «Панкреатит чи панкреатизм?».

Отже, гастроентерологія та гепатологія не залишали мене протягом усього творчого шляху.

Правда, й інші напрямки були мені близькими. Численні мої статті, тези доповідей щодо захворювань нирок і сечовивідних шляхів з'явилися, починаючи з 1960 року. А вже в 1966 році в монографії «Санаторно-курортное лечение детей» (Москва, «Медицина», 1966) є моя глава «Санаторно-курортное лечение детей при заболеваниях почек, мочевыводящих путей и нарушениях солевого обмена». У 1967 році виходить друком

моя одноосібна монографія (Москва, «Медицина») «Климато-бальнеологическое лечение детей при хронических заболеваниях почек и мочевыводящих путей». У ній є такі основні глави: «Хронический нефрит у детей», «Хронический пиелонефрит у детей», «Мочекаменная болезнь у детей», «Мочекаменный диатез у детей». До того часу на теренах колишнього Союзу вийшли друком лише 2 монографії з цього питання:

1. «Заболевания почек и мочевых путей в детском возрасте» (Руднев М. Ф., Днепропетровск, 1929).

2. «Нефриты у детей» (Беляева Е. Д., Культепина О. С., Москва, 1965).

Так що в багатьох напрямках педіатричної науки я вважаю себе «піонером» (краще було б, щоб так вважали мої колеги, але...).

Ось що було написано в анотації до наведеної вище моєї монографії: «Книга написана педиатром-бальнеологом, работающим в течение многих лет в области детской курортологии. Основная задача книги — познакомить педиатров с теми возможностями, которые дает санаторно-курортное лечение детей с хроническими заболеваниями почек и мочевыводящих путей на различных курортах страны. Автор, располагая наблюдениями над 736 детьми, дает клиническую характеристику хронических заболеваний почек и мочевыводящих путей, приводит разработанные им методы курортного лечения, освещает эффективность терапии детей с такими заболеваниями в Трускавце, Железноводске, на Южном берегу Крыма и в Элисте. В книге читатель познакомится с показаниями и противопоказаниями для направления на курортное лечение детей, страдающих хроническим нефритом, пиелонефритом, мочекаменной болезнью и мочекаменным диатезом...».

Про особливості клінічного перебігу та лікування захворювань сечовивідної системи я писав у книгах: «Лечение детей на Кавказских Минеральных Водах» (1972), «Курортное лечение детей» (1974), «Бальнеотерапия при заболеваниях в детском возрасте» (1980), «Курорты и дети» (1980), «Детская курортология» (1985), «Лікування дітей на питних курортах» (2006), у «Лекціях з педіатрії» (2006) є розділ «Хвороби сечової системи»...

У подальшому під моїм керівництвом на цю тему були виконано низку дисертацій: «Клініко-імунологічна характеристика окремих форм гломерулонефриту у дітей» (Лугова О. І., 1983), «Клінічне значення структурно-функціональних особливостей біологічних мембран при різних варіантах гострого гломерулонефриту у дітей» (Цяпа Н. А., 1990), «Пато-

генетичне обґрунтування застосування ентеросорбції і нуклеїнату натрію при пієлонефритах у дітей» (Воронцова Т. О., 1994), «Клініко-патогенетичне обґрунтування застосування ентеросорбції в лікуванні хронічного пієлонефриту з супутньою патологією гепатобіліарної системи у дітей» (Ліщенко Н. О., 1995). «Ефективність застосування магніто-лазеротерапії та ентеросорбції при лікуванні пієлонефритів у дітей» (Кубей І. В., 1996), «Клініко-патогенетичне обґрунтування комплексної терапії хронічного пієлонефриту в поєднанні з патологією гастроудоденальної зони у дітей» (Горішний І. М., 2000).

Пізніше у видавництві «Здоров'я» (Київ, 1990) у нас вийшла книга «Заболевания органов мочеполовой системы у детей», де висвітлюються питання етіології, патогенезу, клініки, діагностики, в тому числі диференційної, методи профілактики найбільш поширених захворювань нирок та сечовивідних шляхів у дітей, обґрунтовані схеми патогенетичного лікування з урахуванням особливостей клінічного протікання та періоду захворювання. А в 1983 році — інформаційний лист: «Застосування левамізолу в комплексному лікуванні дітей з гломерулонефритом».

Різномасштабність наукових досліджень пояснюється, насамперед, тим, що нашою клінічною базою була багатопрофільна обласна клінічна дитяча лікарня, де я відповідав за рівень лікувально-профілактичної роботи, де я систематично оглядав хворих та намагався покращити їхній стан здоров'я. З іншого боку, тривалий час у нас не було обмежень у залученні здібної молоді до наукових устремлінь (аспірантура, клінічна ординатура), і на кафедрі працювало близько 40 молодих науковців. Це значно більше, ніж працівників у Закарпатському науково-дослідному інституті охорони материнства і дитинства, в якому я був (грудень 1962 — березень 1964) завідувачем відділу.

Хіба можна обійти проблему захворювань органів дихання? Ні. Тому періодично на цю тему друкувалися наші статті, були виступи на наукових форумах. Серед них і такі: «Структура захворюваності дітей хворобами органів дихання за останнє десятиліття як передумова для організації позастанціонарного лікування» («Журнал АМН України», 1997, № 2), «Патоморфогенез пневмоній у дітей» («журнал АМН України», 1997, № 4)..., монографія «Бронхіальна астма дитячого віку» (1955), розділи «Лекцій з педіатрії» (2006): «Гостра пневмонія», «Хронічна пневмонія», «Бронхіальна астма», «Уроджені вади розвитку та успадковані захворювання бронхолегеневої системи у дітей», «Хронічна пневмонія — не вчора, а сьогодні (чи є хронічна пневмонія у дітей?)».

Виконані з моєї ініціативи та під моїм керівництвом дисертації: «Стан травної функції і кишкової мікрофлори при гострій пневмонії у дітей раннього віку» (Мороз І. М., 1986), «Рефлексотерапія в комплексному лікуванні дітей з бронхіальною астмою» (Кошелевський Р. Й., 1988), «Клініко-патогенетичне значення перекисного окислення ліпідів при бронхолегеневій патології у дітей з надмірною масою» (Синицька В. О., 1990), «Клінічне значення та корекція синдрому ендогенної інтоксикації при бронхіальній астмі у дітей» (Банадига Н. В., 1993), «Ураження верхнього відділу травного каналу у дітей з хронічною пневмонією і рецидивуючим бронхітом» (Цідилко У. М., 1998), «Патогенетичне обґрунтування комплексного застосування сорбенту «Силард-П» і вітаміну Е в терапії дітей, хворих на гостру пневмонію» (Недошитко Т. М., 1998), «Клініко-патогенетичні аспекти хронічних неспецифічних бронхолегеневих захворювань у дітей і їх лікування» (докторська, Банадига Н. В., 1999), «Клініко-патогенетичне обґрунтування комплексної терапії хронічних захворювань органів дихання у дітей з поєднаною патологією гепатобіліарної системи» (Косовська Т. М., 2002), «Роль сидеропенічного синдрому в патогенезі та клініці хронічного, рецидивуючого бронхіту і методи його корекції у дітей» (Погурська С. О., 2005).

Яким чином я виправдовую таку різноманітну тематику своїх наукових пошуків протягом свого життя?

1. У початковому процесі й у лікувальній справі я використовував не стільки середньостатистичні досягнення з того чи іншого питання, скільки свої спостереження, аналіз, розробки. У зв'язку з цим мені завжди було цікаво спілкуватися з лікарями на обходах, конференціях, зі студентами на практичних заняттях і лекціях.

2. Поза своєю свідомістю я постійно змінював подразники творчих пошуків, що сприяло різкому підвищенню творчої активності. Одноманітні подразники пригнічують сприйняття оточуючого і, навіть, життя. Я ж завжди був у «тонусі».

Cogito ergo sum —
 Думаю — значить існую...
 Ох, не існую — вікую
 Вік свій під попелом дум.

Ой, чи під попелом дум?
 В полум'ї сам я палаю,
 Плачу, кричу, проклинаю.
 Cogito ergo sum.

Cogito ergo sum...
 Думи одна за другою

Линуть, горять наді мною,
Гублять свій попіл в мій сум.

Олександр Олесь

При кафедрі педіатрії, яку я очолював, функціонував курс дитячих інфекційних хвороб. Перші 20 років я одноосібно читав лекції з цього курсу. Готував декого зі своїх підопічних до більш глибокого оволодіння цим предметом, а тому не випадково з'явилися такі дисертації, як «Патогенетичне обґрунтування застосування ентеросорбенту та біофлавоноїду при вірусному гепатиті у дітей» (Никитюк С. О., 1996), «Клініко-метаболичні порушення при гострій дизентерії у дітей та ефективність застосування ентеросгелю в її комплексному лікуванні» (Волянська Л. А., 1998), «Клініко-лабораторні зрушення у хворих на сальмонельоз дітей та їх корекція ентеросорбентом «Силард-П» (Горішня І. Л., 1998) та навчальні посібники — «Актуальні питання вакцинопрофілактики інфекційних хвороб у дітей» (2001), «Дитяча інфектологія» (2004), «Діарейні захворювання» (розділ в «Лекціях з педіатрії», 2006). Я завжди вважав, що вакцинопрофілактика є найбільшим досягненням у галузі медицини. Я завжди дивувався: чому так мало часу відводять у медичних вузах для вивчення дитячих інфекцій? Мені й досі незрозуміла та мізерність часу, яку приділяють цій проблемі науковці. Проблемі, яка не лише попереджає виникнення епідемій, а й, з моєї точки зору, сприяє суттєвим змінам статусу організму, «ментальності» суспільства.

В останні роки я звернув увагу й на одну з важливих галузей медицини — дитячу ендокринологію. Ми чомусь забуваємо, що рівень гормонального забезпечення організму — основа рівноваги його гомеостазу. Я переконаний, що основною ланкою в генезі виникнення любого захворювання є, насамперед, стан гормонального статусу організму. А тому я б не став говорити, яка регуляторна система (нервова чи ендокринна) є головною.

У 2003 році під моїм керівництвом була захищена кандидатська дисертація І. Є. Сахарової (на базі обласної дитячої клінічної лікарні, розташованої на вулиці А. Сахарова) «Мінеральна щільність кісткової тканини та корекція її порушень у дітей з цукровим діабетом», у 2006 — дві дисертації: «Кардіоваскулярні ускладнення цукрового діабету та їх медикаментозна корекція» (В. Б. Фурдела) і «Мінеральна щільність кісткової тканини та корекція її порушень у дітей з ендемічним дифузним зобом» (Л. Б. Романюк). Крім того, ми з Вікторією Богданівною спромоглися підготувати та надрукувати монографію «Діабетична кардіоміопатія у

дітей» (Львів, 2007). Ця книга є першим у вітчизняній літературі виданням, присвяченим одному з актуальних, проте ще мало досліджених і дискусійних питань сучасної ендокринології — специфічному ураженню серця у дітей і підлітків при цукровому діабеті 1 типу. У книзі узагальнені новітні дані про етіопатогенез захворювання, сучасні підходи до діагностики і лікування. Подані також результати власних досліджень на підставі комплексного клініко-інструментального обстеження дітей із цукровим діабетом 1 типу, показано високу частоту вегетативної дисфункції у цих хворих, описані її особливості залежно від віку пацієнтів, тривалості захворювання, якості компенсації вуглеводного обміну та інших показників; простежено стадійний перебіг діабетичної кардіоміопатії, запропоновано діагностичні критерії трьох стадій її розвитку та ефективну схему патогенетичної терапії діабетичного серця у дітей.

У «Лекціях з педіатрії» (2006) ми наводимо три теми з цієї проблематики: «Цукровий діабет», «Порушення функції щитовидної залози», «Патологія росту у дітей».

Коли я вдивляюсь у наведений підсумок своєї творчої праці протягом життя, хочеться, щоби про мене сказали, як Микола Устиянович про Маркіяна Шашкевича:

Ти гаї наші, ріки, гори, доли
Будеш з немочі, даєш їм оченька.
Даєш їм голос, гарнеє личенько —
І нас думати з ними вчиш поволи.

ВІІ. І НЕ БЕЗ ЦЬОГО...

Ось уже декілька років (з 2001) я дивлюсь, наче через мікроскоп, на своє життя через видання спогадів і роздумів щодо свого непростого 90-річного шляху по нашій чудовій землі: «Від книги до книги» (2001), «Від крісла до крісла» (2002), «Думи мої думи...» (2003), «Господи, помилуй і спаси», (2003), «Парад академій, університетів» (2004), «Сонце сходить і заходить» (2005), «С журбою радість обнялась» (2006), «Що нам прийде-шнєє готує...» (2007), «На все ти, Боже, дав пораду...» (2007), «Треба всюди, добрі люди, приятеля мати...» (2008), «Минають дні, минають ночі...» (2008), «Повітрям дихають одним...» (2008), «Як важко все життя щасливим бути» (2009), «Щоб в усіх нас все було гаразд» (2009), «Як втихне буря під ребром...» (2009), «Життя єдине, світле, миле...» (2010), «Що це — людина?...» (2010), «Любов за нас пішла на хрест...» (2010),

«Ори свій лан» (2011), «Кожен із нас на ниві життя — жнець...» (2011), «Час виявляє правду» (2011), «Минули наші неспокійні дні» (2011), «Рівновага — основний закон природи» (2012), «Ми співаємо глухим» (2012), «Людина людині — сміх та й годі» (2013), «Час — чесна людина» (2013), «Там перемога, де згода» (2013), «Один день... життя мого» (2014), «Життя святе...» (2014), «День змінюється днем» (2015), «Життя неосяжне» (2015), «Світла днина» (2017), «Миттєвість» (2018), «Роки неминуче плинуть» (2019), «Моя істина» (2019)...

Крім того я не забував і про свою медицину, і про близьких, і про колег, і про друзів, що видно з надрукованих невеликих брошур: «Медицина — це поєднання науки і практики» (2009); «І що ж нам належить?..» (2004); «Сам з собою говорю у свої 85!» (2014); «Нічого, крім добра» (2012); «Який батько — такий син» (2013), присвячена професорові Юрію Белоусову; «BENE VOBIS» (Хай у тебе все буде добре!), присвячена онуку Івану Білозецькому; «Молодість — недолік, який швидко проходить», присвячена онуці Катрусі Сміян; «Світло дитинства — життєве проміння», присвячена онуці Вікторії Сміян; «Ubi rerum testimonia absunt, quid opus est verbis?» (Де справа сама за себе говорить, навіщо слова?), присвячена 60-річчю академіка Ю. Г. Антипкіна; «Лиш той життя є гідний і свободи, хто кожен день за них іде на бій», присвячена 80-річчю академіка М. П. Павловського; «Consumatum est» (Сталось), присвячена 80-річчю професора Савелія Острополя; «...Нам треба добирати способу зробити дітей наших кращими за нас», присвячена професору Миколі Кореневу; «Сама природа створила дружбу», присвячена 80-річчю Миколи Пшеничного, мого друга зі студентських лав; «Здоровий глузд — геній людства», присвячена 70-річчю Героя України, академіку Василю Морозу), «О, життя», присвячена пам'яті найсвітлішої людини нашого вузу (Тернопільського медичного) професору Юрію Коморовському.

І це ще не вечір!

...А що в житті потрібно ще мені?
Одбути всі ці клопоти земні.
Оці останні клопоти одбуть,
іти туди, куди мене ведуть, —
аби одбути, все уже одбути, —
і щоб не бути, щоб уже не бути...

Ліна Костенко

Служба необхідна... не лише для того,
щоб заплатити борг вітчизні, а й для того, щоб
наповнити пустелю днів і років.

А. Хом'яков

(1929 рік —)

Життя — це занадто просто... Всього лише тире... І, незважаючи на
це: «Не уловиш старого не згадувати про минулі дні» (Хуан Юнь-Цзяо).
Про те,

Як тихо скрізь!.. Заснули доли,
І полонина в тиші спить...
Не зашумить шовкове поле,
Ніде листок не затремтить...

Хотів би так і я заснути,
Та серце зранене моє
Усе ще з келеха отрути
Останніх крапель не доп'є.

Олександр Олесь

А це сутність моїх службових сходинок:

1. Вересень 1945 — Студент Сумської фельдшерсько-акушерської червень 1948 школи
2. Липень 1948 – Завідувач фельдшерсько-акушерського пункту в серпень 1951 Тернопільській і Сумській області
3. Вересень 1951— Студент Харківського медичного інститут (педіа- червень 1957 тричний факультет)
4. Серпень 1957 – Лікар-ординатор, виконуючий обов'язки завідувача березень 1958 відділення (один місяць), виконуючий обов'язки головного лікаря (один місяць) республіканського дитячого санаторія «Джерело» в Трускавці
5. Квітень 1958 — Головний лікар у цьому ж санаторії грудень 1962
6. Грудень 1962 — Завідувач відділу Закарпатського (м. Мукачеве) НДІ лютий 1964 охорони материнства й дитинства МОЗ України
7. Березень 1964 — Старший науковий співробітник, керівник клініки липень 1970 П'ятигорського НДІ курортології і фізіотерапії
8. Серпень 1970 — Завідувач кафедри педіатрії Тернопільського ме- серпень 2003 дичного інституту (академії, університету)
9. Травень 1975 — Проректор з навчальної роботи, завідувач кафед- лютий 1981 ри педіатрії цього ж інституту
10. Березень 1981 — Ректор, завідувач кафедри педіатрії цього ж ін- серпень 1997 ституту (академії)
11. Вересень 1997 — Завідувач кафедри педіатрії там же червень 2003
12. Вересень 2003 — Професор кафедри педіатрії там же грудень 2003
13. Квітень 2007 — Професор кафедри педіатрії цього ж університету серпень 2014

I. Був головою обласної організації товариства «Знання», обласної організації боротьби за тверезий спосіб життя, депутатом місцевих рад Трускавця та Тернополя, членом редколегій численних фахових журналів, залишаюся почесним головою обласної асоціації педіатрів, почесним головою вченої ради Трускавця...

II. Підготував та опублікував понад 700 наукових праць, 74 монографій, підручників, навчальних посібників, лекцій, науково-популярних брошур та 34 літературно-художніх творів.

III. Під моїм «патронатом» 4 педіатри стали докторами медичних наук, 39 — кандидатами медичних наук, тисячі — лікарями.

IV. Член-кореспондент національної АМН України, академік Академії вищої школи, академік Міжнародної академії антропології, заслужений працівник вищої школи України, відмінник охорони здоров'я, член НТШ, доктор медичних наук, професор... Орден маю один: «Веселі хлопці» — «Знак пошани», лауреат Міжнародної літературно-мистецької премії імені Григорія Сковороди та Золотої медалі Миру...

На можливе запитання, чи задоволений я життям, відповідаю так: альтернативи немає. Є лише романс М. Стельмаха:

КРАЮ МІЙ ЗЕЛЕНИЙ

В мерехтливих росах знов іде світання,
І дорога має казкою у даль,
Як моє дитинство, як моє прощання,
Як моя, роками стишена, печаль.

Краю мій зелений, вічная тривоги,
Ти безсмертник в полі, грози в небесах.
Припаду я серцем до твого порога,
Як твоя кровинка, як твоя сльоза.

І якщо схилюся у борні, тривозі, —
Хай вітри лютують і мечем — гроза, —
Я степи покличу, верби при дорозі,
І зігріє душу чистая сльоза.

А ось і висновок:

«Хоч би що сталося в майбутньому, я знаю тепер три речі, які збережу в голові і серці назавжди. Життя, навіть найважче, — це найкращий скарб у світі. Вірність обов'язку — другий скарб, який робить життя щас-

ливим і дає душі сили не зраджувати своїх ідеалів. Третя річ, яку я пізнав, полягає в тому, що жорстокість, ненависть і несправедливість не можуть і ніколи не зуміють створити нічого вічного ні в інтелектуальному, ні в моральному, ні в матеріальному сенсах» (Питирим Сорокін, учений-соціолог). Це по-перше. І по-друге:

Я время торопил, я гнал его сквозь годы,
Я голос на него нередко повышал.
Мне не хватало в нем то смысла, то свободы,
И я его не раз за это проклинал.
Оно меня вело своей рукою властной
Но вот оно прошло, и стало слишком ясно,
Что только с ним одним мне было по пути.

Валентин Резник

ЗМІСТ

I. ОГЛЯДАЛЬНЕ СЛОВО.....	3
II. ПРОСТОРИ ДИТИНСТВА ТА МОЛОДОСТІ.....	4
III. ШЛЯХ У ДОРΟΣЛІСТЬ	19
IV. ДЕЩО ПРО АБСТРАГОВАНЕ	27
V. ЗАВЖДИ Є ПОЧАТОК.....	30
VI. НАТХНЕННЯ, ТВОРЧИСТЬ І ЛЮБОВ — НА ВСЕ ЖИТТЯ	40
VII. І НЕ БЕЗ ЦЬОГО... ..	74

Літературно-художнє видання

СМІЯН Іван Семенович

МОЯ ІСТИНА

(актова промова 90-річного старця)

В авторській редакції

Редактор *Маргарита Більчук*
Дизайн обкладинки *Олени Сажко*
Випусковий редактор *Маргарита Більчук*

Виготовлено згідно із СОУ 22.2-02477019-07:2012

Формат 60×84/16. 4,67 ум. др. арк., 3,79 обл.-вид. арк. Тираж 100. Замовлення № 18-1045.

Видавець і виготовлювач Редакція газети «Підручники і посібники».

46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-21.

Збут: pip.ternopil@ukr.net Редакція: editoria@i.ua

www.pp-books.com.ua

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4678 від 21.01.2014 р.

Книга-поштою: а/с 376, Тернопіль, 46011.

Тел.: (0352) 42-43-76; 097-50-35-376

pip.bookpost@gmail.com